

immaterieel erfgoed

**Marroncultuur
in Nederland**

**Omgaan met
omstreden erfgoed**

Diversiteit in de stad

Brabants worstenbroodje

Controversieel erfgoed

Op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland worden soms tradities geplaatst die discussie oproepen. Denk maar eens aan Zwarte Piet, de dieren in het circus, pijp roken en binnenkort vuurwerk. De inventaris is niet bedoeld als een lijst van onschuldige waardevolle elementen, maar als een neutraal beeld van wat groepen mensen in Nederland als hun immaterieel erfgoed zien.

Bij immaterieel erfgoed hoort dat er verschillend over gedacht kan worden en dat het verschillende betekenissen kan hebben voor verschillende groepen. Immaterieel erfgoed is immers verbonden met identiteitsvormingsprocessen en in onze diverse samenleving kan dat spanningen met zich meebrengen. De betekenis van een traditie is dikwijls moeilijk uit te leggen aan iemand die er niet mee opgegroeid is. Dat merk ik zelf als ik aan mijn man probeer te vertellen hoe leuk carnaval vieren is. Op de informatiebijeenkomsten ontmoeten wij mensen met uiteenlopende tradities. Soms hebben wij er zelfs nog nooit van gehoord. Maar voor al die mensen is hun traditie de mooiste van de wereld. Of zoals ze soms zeggen: 'Daar leven wij voor'.

Voor ons als uitvoerders van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed is dat best lastig. Hoe moeten wij daarmee omgaan? Het vraagt ons om aandacht te hebben voor de betekenis en waarde van het immaterieel erfgoed voor de betreffende gemeenschap. Dat lukt ook wel, want door ze te begeleiden in het opzetten van hun erfgoedzorg worden de consulenten gaandeweg het proces bijna altijd aangestoken door het enthousiasme. Daarom is het goed dat ook de onafhankelijke Toetsingscommissie naar de voordrachten kijkt.

Maar wij moeten niet alleen kijken naar de betekenis en waarde die een traditie voor de erfgoeddragers heeft, maar ook aandacht hebben voor de eventuele conflicten die plaatsing met zich meebrengt en die soms hoog kunnen oplopen. In het erfgoedzorgplan dient een gemeenschap rekening te houden met de gevoelens die in de samenleving leven en ze moeten ook oog hebben voor de negatieve effecten van hun traditie. Als knelpunt in de erfgoedzorg zullen ze daar ook aan moeten werken. Plaatsing op de Inventaris is geen erkenning van de traditie zelf, maar van de gemeenschap die de traditie belangrijk vindt.

Kernwaarden van UNESCO zijn diversiteit, respect en dialoog en vanuit die visie werken wij. De UNESCO Conventie Immaterieel Erfgoed wil bijdragen aan het 'waarborgen van respect voor het immaterieel cultureel erfgoed van de betrokken gemeenschappen, groepen en individuen'. Dat laat onverlet dat het erfgoed voor anderen soms gevoelig kan liggen. De Nationale Inventaris wil geen lijst zijn met alleen door iedereen geaccepteerde tradities, maar kan een platform bieden voor discussie en dialoog. Vandaar dat wij het volgend voorjaar een congres hierover organiseren. In dit nummer van *Immaterieel Erfgoed* kunt u er alvast meer over lezen.

Ineke Strouken
hoofdredacteur

Inhoud

Immaterieel Erfgoed

- 4 Marroncultuur in Nederland
- 10 De omgang met omstreden erfgoed
- 24 Nationale Inventaris Immaterieel Erfgoed in Nederland in cijfers
- 26 Experimenteren met superdiversiteit

Tradities

- 14 Met respect voor beide meningen
Schoorsteenpiet
Zwarte Piet
- 22 Ouwe Sunderklaas
- 46 Brabants worstenbroodje

Projecten

- 38 Tentoonstelling over heksen
- 42 Koperslagersgilde wil vakkennis overdragen
- 45 Ambassadeursnetwerk Gelderland

Nieuws

- 9 Typisch Nederlands
- 9 Tijdschrift Re&act
- 20 Slavernij en Zwarte Piet
- 20 Sagenroute Friesland
- 20 Papierknipkunst
- 21 Afscheid nemen
- 21 Ambachtenmarktplaats
- 21 Post-Mortem foto's
- 34 Jubileum Splika
- 36 ABC-eiland tradities
- 37 Eetcultuur in Nederland
- 37 Oproep Gelderse tradities
- 37 Verbonden door tradities

Boeken

- 44 Hét Carnavalsboek, van Lentefeest tot Festival
- 44 Gouden Handen
- 44 Circus: een bevlogen passie

Kijk ook op
www.volkscultuur.nl
www.immaterieelerfgoed.nl

Oerwoud STADSJUNGLE

Water is nog steeds een belangrijk en sacraal element in de Marroncultuur.

LANGS DE RIVIEREN

In Suriname vestigden de Marrons zich vooral langs de rivieren. Niet alleen was het water de beste manier om zich over te verplaatsen, want het oerwoud dieper landinwaarts was moeilijk begaanbaar, het gaf ook voedsel. Nog steeds speelt water in de Marroncultuur een belangrijke rol als levensbepalend element.

MARRON- CULTUUR IN NEDERLAND

Marrons overvielen met enige regelmaat plantages en slaagden er soms in meer slaven te bevrijden. Vanaf 1760 werden met verschillende groepen vredesverdragen gesloten, waardoor de Marrons ook juridische vrijheid verkregen en autonomie verwierven in het binnenland. Het eerste vredesverdrag in Suriname was op 10 oktober 1760 met de Ndyuka. Deze datum en het bijbehorende verdrag zijn tot op heden van belang vanwege de territoriale rechten die de Marrons hieraan ontlenu. In 1974 is 10 oktober in Suriname uitgeroepen tot Dag van de Marrons, een nationale feestdag.

STRUCTUUR VAN NEDERLAND

Tot zover de geschiedenis van de Surinaamse Marrons in vogelvlucht. Het zal niemand verbazen dat de cultuur van de Marrons invloeden bevat uit Afrika, Suriname en van de diverse uitheemse volken die in Zuid-Amerika lange tijd de dienst uitmaakten: Nederlanders en Spanjaarden. Zo is de gezagsstructuur van de Marrons deels gekopieerd van de Nederlanders, soms inclusief de namen van de functies: Gaanman (koning), Kabiten (dorpshoofd), Basiya (assistenten), Visicali en Gaanwan (adviseurs). De Marrons kennen zes stammen. Elke stam bestaat uit twaalf clans of Lo, aangevuld met de dertiende Lo van de Gaanman. De gezagsfuncties zijn voor meestal mannen, maar worden wel altijd via de lijn van de moeder doorgegeven.

TEKST Elise Meier
Foto's Morea King

De Marrons hebben een woelige geschiedenis en een heel eigen cultuur, die voornamelijk mondeling overgeleverd wordt. Mensen werden destijds vanuit Afrika naar West-Indië vervoerd om op de plantages in Suriname als slaven aan het werk gezet te worden. Velen legden zich daar niet bij neer en probeerden te ontsnappen. Dat lukte uiteraard niet altijd, maar sterven in vrijheid was beter dan leven in gevangenschap. Het aantal ontsnaptten groeide in de loop der jaren. Men vestigde zich in de ondoordringbare oerwouden van Suriname en er ontstonden stammen.

De stammen onderhielden nauw contact met elkaar en met de slaven op de plantages. Ze werden Marrons genoemd. Deze naam is waarschijnlijk een verbastering van het Engelse woord *maroon*, het Haïtiaanse woord *mawon* en het Spaanse woord *cimarrón*, die alle zoiets als 'vluchteling' betekenen. Dat deze woorden in zoveel talen uit die omgeving voorkomen, bewijst al dat het verschijnsel van weggelopen slaven niet alleen in Suriname voorkwam. Marronvolken werden aangetroffen van het Amazonebekken tot in de Amerikaanse staten Florida en Noord-Carolina.

Marrons kennen een aantal levensrituelen. Zo wordt er een groot feest gevierd bij de eerste tekenen van de volwassenheid. Bij elk feest hoort lekker eten, het koken op open vuur is echter vrijwel niet mogelijk in Nederland. Het is een van de vele veranderingen waar de Marrons voor geplaatst werden door hun verhuizing naar ons land.

In de loop van de twintigste eeuw zijn sommige Marrons naar Nederland gekomen en hebben hier een leven opgebouwd. In Nederland wonen Marrons van zes verschillende stammen.

De cultuur van de Marrons kent een strikte gezagsstructuur en veel gebruiken die mondeling overgeleverd worden. Hoe wordt dat in Nederland gedaan? Bestaat er nog zoiets als een Marroncultuur in Nederland?

‘Jazeker,’ beaamt Morea King, Kabiten voor de Marrons in Nederland. ‘De Marrons hier zijn erg versnipperd, maar sinds een aantal jaren is hier ook een structuur opgezet, inclusief Kabiten. Niet meer één Kabiten per clan of *Lo*, maar voor alle in Nederland wonende Marrons. Omdat de situatie hier anders is, worden Kabitens voorgedragen door de Marrongemeenschap zelf. Men kiest iemand die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor de gemeenschap.

In 2002 is de Gaanman van de Aukaanse stam uit Suriname naar Nederland afgereisd en heeft hij Kabiten en Basiya benoemd en beëdigd. In 2007 is er een vrouwelijke Kabiten in Nederland benoemd. Die vrouwelijke Kabiten is Morea King.

SOCIALE EN SPIRITUELE BIJSTAND

Hoe moeten we de functie van een Kabiten zien? Is het een politieagent, die in de gaten houdt of men zich wel aan de regels houdt? Morea lacht. ‘Nee, daar gaat het niet om. Een Kabiten adviseert en biedt een luisterend oor, staat de mensen bij in problemen en speelt een belangrijke rol bij rituelen. Je kunt een Kabiten vergelijken met een imam: hij of zij heeft een wereldlijke én een spirituele rol.’

Een Kabiten heeft dus een spilrol in het in stand houden en doorgeven van tradities. Maar is daar in Nederland ook nog behoefte aan? ‘Marrons kwamen individueel naar Nederland, maar na een tijdje ontstond er toch behoefte aan steun en de oude tradities. Daarom heeft men teruggegrepen op de oude structuur, maar wel aangepast aan de situatie hier.’

‘Zo ga ik bijvoorbeeld met een moeder en kind mee, als ze problemen hebben op school of bij Bureau Jeugdzorg. Elke Kabiten heeft zijn of haar eigen deskundigheid, daar houden we als team van het gezag ook rekening mee. Kabitens zegenen huwelijken in en voeren rituelen uit bij een begrafenis. Ze worden ook vaak gevraagd om te bidden voor een zieke of overledene. Niet het soort bidden dat met een bepaald geloof te maken heeft, maar spiritueler. Dat gebeurt nog steeds, ook hier.’

VERANDERINGEN IN TRADITIES

Het individueel wonen en niet meer in stamverband, heeft vele gevolgen voor de tradities van de Marrons. Er zijn verschillende belangrijke levensrituelen die nog altijd gevierd worden: geboorte, volwassenheid, huwelijk, dood. ‘De eigen familie is nog steeds belangrijk bij deze rituelen. Maar waar vroeger bijvoorbeeld na de geboorte de vrouw introk bij de ouders of een tante en door hen verzorgd werd, gebeurt dat nu thuis. De familie komt haar daar verzorgen en leert haar man ook voor haar te zorgen. De man wordt er meer bij betrokken.’

Als de baby geboren is, volgt het *puu pikin a doo* ritueel. Dit is Aukaans voor het kind naar buiten brengen. Het kind wordt een maand na de bevalling naar buiten gebracht door de familie van de vader om het aan iedereen te tonen. De aanwezige familieleden wensen de ouders wijsheid toe tijdens de opvoeding van het kind.

DE OUDE GEZAGS- STRUCTUUR IS AAN DE NEDERLANDSE SITUATIE AANGEPAST.

Tevens wordt God geprezen voor de kracht die hij de moeder heeft geschonken om het kind te dragen en ter wereld te brengen. Een voorbeeldig familielid krijgt de eer om het kind in contact te brengen met de grond. Dit wordt *poti pikin gogo a doti* genoemd. ‘Ook hierbij staat het water centraal, het wordt over het hoofdje en lichaam van de baby gesprendeld. We gebruiken bij voorkeur regenwater, maar kraanwater mag ook,’ vertelt Morea.

VOLWASSENHEIDSRITUELEN

‘Een belangrijk moment in het leven van Marrons is de ceremonie waarna ze als volwassenen door het leven gaan. Bij meisjes zijn dat er twee. De eerste is op het moment van de eerste menstruatie of wanneer de eerste tekenen van volwassenheid zichtbaar worden. Deze ceremonie heet *kojo* of *kwey*. Zussen en nichten van de vader van het meisje voeren deze ceremonie uit. Het meisje krijgt een touwtje om haar middel gebonden waaraan men een lapje (*kojo/kwey*) bevestigt dat haar schaamstreek bedekt.’

‘De tweede ceremonie vindt plaats op een willekeurig tijdstip tussen het zestiende en negentiende jaar van het meisje. Dit ritueel heet *gi pang* en betekent letterlijk het geven van een *pangi* (omslagdoek). Bij deze ceremonie wordt een meisje tot volwassen vrouw verklaard. Een *pangi* is een doek die om het middel wordt gedragen. In Suriname werd het meisje door haar tantes apart genomen, uitgekleded en aangekleed met haar nieuwe *pangi*. Ook vertelden de tantes alle belangrijke dingen die zij als vrouw moest weten. ‘In Nederland is het ritueel iets anders: de moeder en de vader zijn bij het ritueel aanwezig en er worden ook dingen verteld over geslachtsziekten en voorbehoedsmiddelen. Daarna is er feest.’

‘Voor jongens heet de ceremonie *gi kamisa*. Dan krijgt hij zijn volwassenenkleding. Tijdens de *gi kamisa* kleedt een jongeman zich uit in het bijzijn van een of meerdere ooms van vaderskant. Hierna krijgt hij een touwtje om zijn middel geknoopt, waaraan de *kamisa* (lendendoek) wordt gedragen. De ooms geven in de tussentijd aan dat vanaf nu het leven als echte man begint. De mensen die bij de ceremonieën aanwezig zijn, doen dienst als raadgevers als het meisje of de jongen ooit met iemand wil praten.’

Morea vertelt over de kleding van de Marrons: ‘De

traditionele kleding van de Marrons bestaat voor vrouwen uit een *pangi/kosu*. Als een vrouw getrouwd is, draagt ze bovenop de *pangi/kosu* een *angisa*. Dit is een doek die als het ware de trouwring vertegenwoordigt. De man draagt een *kamisa*. Bij hem is er geen verandering in kleding als hij trouwt. In Nederland wordt deze kleding in het dagelijkse leven amper nog gedragen, enkel bij traditionele feesten.’

LEVEN IN DE NATUUR

Marrons leefden in de vrije natuur, leefden van dingen die ze daar oogsten en haalden hun medicijnen uit het oerwoud. Hoe doen ze dat in Nederland? Een grotere tegenstelling is bijna niet denkbaar. ‘Dat is inderdaad moeilijk,’ verzucht Morea. ‘Het leven hier is totaal anders. We leven hier meer in huis en moeten naar de winkels om dingen te kopen. Maar vooral is het moeilijk om aan ingrediënten te komen voor de traditionele gerechten. Hier groeien totaal andere planten dan in het tropisch regenwoud. Gelukkig wordt er veel ingevoerd en in toko’s of op de markt verkocht. Ook vinden we soms bruikbare ingrediënten in biologische winkels. Maar het blijft zoeken.’

‘Datzelfde geldt voor de planten die we van oudsher gebruikten als medicijn. Een belangrijk gerecht dat vaak gegeten wordt door Marrons is *afingi of apiti*. Dat is een soep, gemaakt van de wortel van de cassaveplant. Bij elk traditioneel Marronfeest hoort *apiti/afingi*. Maar ook als je ziek bent, eet je *afingi/apiti* om weerstand te krijgen.’

Grote veranderingen dus. Wat doen de Marrons in Nederland om deze kennis te bewaren en door te geven? ‘We proberen de kennis die er nog is te verzamelen. Er wordt bijvoorbeeld veel op Facebook uitgewisseld aan tips en weetjes. Eigenlijk zou iemand dat allemaal moeten bundelen op één plek.’

MUZIEK EN DANS

Ten slotte komen we bij de muziek, de instrumenten en de dansen, allemaal belangrijke en onmisbare onderdelen van de Marroncultuur. Elke stam heeft zijn eigen dansen, waarbij de accenten van de bewegingen net even anders liggen: op de benen en handen, op het middel, op de zijkant van het lichaam. ‘Bij het dansen wordt zowel het vrouwelijke als het mannelijke geuit,’ legt Morea uit. ‘Er wordt gedanst bij alle belangrijke levensrituelen zoals geboorte, huwelijk en dood.’ Het dansen wordt nog steeds

De hele stam is betrokken bij de uitvoering van de rituelen.

gedaan, maar de verschillen tussen de stammen zullen gaandeweg vervagen, nu het stamverband in Nederland minder sterk is.’

Een belangrijk traditioneel instrument is de *apinti*. Dit is een trommel die gebruikt wordt om berichten en gebeden mee door te geven, om te communiceren dus. ‘Hij wordt vooral gebruikt bij fijne dingen als een non-verbaal communicatiemiddel. In Suriname komen men zo van tevoren al horen dat er een boot met gasten aankwam. Niet alleen dat, men wist dan precies met hoeveel ze waren en wie het waren. In Nederland wordt de *apinti* ook bespeeld, maar hij is uiteraard niet meer nodig als berichtenmiddel. Hij wordt nog wel gebruikt als communicatiemiddel bij feesten en rouwrituelen. De uitvoering van de *apinti* kan enigszins verschillen van de manier waarop deze in Suriname wordt gedaan. De toonzetting van de klank is niet veranderbaar.’

Het is voor de Marrons erg belangrijk dat deze manier van communicatie via de *apinti* en het begrijpen van de taal doorgegeven wordt. In Suriname kunnen jongeren het leren van Masters. Er is daar veel interesse voor onder jongeren. Het ligt in de bedoeling om zo iets ook in Nederland op te zetten.

AANPASSEN EN OVERLEVEN

Al met al is het erg lastig om een cultuur die is voortgekomen uit de vrije tropische natuur voort te zetten in een volgebouwd land met een ander klimaat, zoals Nederland. Wel is het de moeite waard om zoveel mogelijk te behouden en door te geven, maar veranderingen zijn onvermijdelijk. Het is interessant om te zien hoe het gebruik van sociale media de plaats heeft ingenomen van fysiek contact met familie. Marrons hebben een hele geschiedenis van overleven en aanpassen aan moeilijke omstandigheden.

Maar de beste manier om dingen te leren, blijft door ze te zien en zelf te doen. De kennis dreigt versnipperd te raken. Kabiten Morea King, de heer Alfred Agwenti en mevrouw Shahida Albitrouw willen deze graag bundelen om haar op die manier te bewaren en door te geven. Het is te hopen dat ze niet door de tijd ingehaald worden. Nu de Marroncultuur op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland staat, is dat in ieder geval een steuntje in de rug.

TYPISCH NEDERLANDS

Alledaagse Dingen. Het was ooit de titel van een tijdschrift van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. Nu zijn het de alledaagse dingen die centraal staan in een tentoonstelling in Hoorn. Het gaat om gewone objecten, van een blokje kaas tot een bloembol, van een koektrommel tot een kruimeldief. De aanleiding voor de tentoonstelling is een nieuw boek met 51 voorwerpen die 51 Nederlandse schrijvers verkozen als ‘typisch Nederlands’.

Het Museum van de 20e Eeuw laat niet alleen de doodgewone voorwerpen zien, maar vertelt er ook de verhalen bij van de schrijvers. Het zijn veelal persoonlijke verhalen, die de voorwerpen een extra dimensie geven, van herkenning tot nieuwe inzichten. Zo kunnen bezoekers ontdekken waarom Kees van Kooten de mattenklopper niet alleen als symbool voor zijn met Wim de Bie gemaakte, roemruchte Simplistisch Verbond heeft gekozen, maar ook waarom hij dat iets typisch Nederlands vindt. Of waarom Henk van Os, een bekende kunsthistoricus, de kaasschaaf heeft gekozen. De Haarlemmer Olie van Paul Witteman en het kaasblokje van Youp van het Hek, allemaal komen ze voorbij. Een gemakkelijke en interessante tentoonstelling. Het boek dat gebruikt werd als basis, *Nederland, een objectief zelfportret in 51 voorwerpen*, samengesteld door Wim Brands en Jeroen van Kan, is uiteraard ook op de expositie te lezen.

Het Museum van de 20e Eeuw geeft altijd al een overzicht van zogenaamde dagelijkse objecten en toont vele interieurs van de afgelopen decennia. Het was dan ook niet moeilijk om de 51 objecten van de schrijvers te vinden. In een recordtijd van een week werd de tentoonstelling uit de grond gestampt en daarom spreekt men dan ook van een ‘popup expositie’ die tot eind dit jaar te zien zal zijn..

De Popup expositie met 51 alledaagse voorwerpen is tot het einde van 2015 te zien in het Museum van de 20ste Eeuw, Krententuin 24, Hoorn.

LEVENDE GESCHIEDENIS

Belangrijke momenten uit de geschiedenis naspelen. Of gewoon een beeld geven van een tijdperk. Dat is waarom het gaat bij re-enactment. Er is nu een tijdschrift over deze hobby, die ondertussen ook in Nederland behoorlijk populair is geworden. De Slag bij Waterloo, de Romeinse tijd, een markt uit de tijd van de Vikingen, met enige regelmaat worden deze historische tafereel nagespeeld en zijn soms ook voor toeschouwers mee te maken, zoals in openluchtmusea. ‘Naspelen’ wekt misschien niet meteen de juiste indruk, want het is wel degelijk een bezigheid voor volwassenen (en kinderen), waarbij het erom gaat ieder detail zo historisch mogelijk weer te geven. Kleding, gereedschap, alledaagse voorwerpen, alles moet zoveel mogelijk vervaardigd zijn uit materialen en met de gereedschappen uit de betreffende periode, zodat het historisch accurate beeld zo dicht mogelijk wordt benaderd. Daarnaast is het een vereiste dat de ‘spelers’ een gedegen kennis hebben van die tijd.

Het tijdschrift *RE&ACT* geeft een kijkje in de wereld van de levende geschiedenis en re-enactment. Er zijn in Nederland ongeveer vijfduizend mensen die op hartstochtelijke wijze het verleden naspelen of de geschiedenis laten herleven. Zo wordt bijna ieder historisch tijdperk uitgebeeld. *RE&ACT* is het platform voor iedereen die geïnteresseerd is in levende geschiedenis.

De bijna honderd pagina’s van de eerste editie van het blad zijn gevuld met een reportage over de Slag van Waterloo waar bijna vijfduizend re-enactors inclusief vijfhonderd paarden en vijfhonderd stukken geschut aan meededen. Daarnaast brengt het tijdschrift interviews met re-enactors, historische verhalen en recepten uit lang vervlogen tijden.

Het tijdschrift *RE&ACT* komt vier keer per jaar uit en is te koop via de website www.reanact.nl

SAMENLEVEN MET VERSCHILLEN

De omgang met omstreden erfgoed

TEKST Albert van der Zeijden
Foto's UNESCO

Historisch erfgoed levert energie, maar (soms) ook spanningen op, aldus een recent artikel in het tijdschrift *Sociale Vraagstukken*. Zwarte Piet is een van de genoemde voorbeelden. Ook internationaal wordt soms de noodklok geluid, zie de stellingname van UNESCO chef Irina Bokova tegen de wereldwijde vernietiging van erfgoed door organisaties zoals ISIS. Hoe kijkt UNESCO eigenlijk aan tegen omstreden erfgoed, met name tegen omstreden immaterieel erfgoed?

Het stierenvechten in Spanje en Frankrijk trekt volle arena's.

Guy Fawkes Night heeft in het verleden aanleiding gegeven tot anti-katholieke sentimenten.

Alardah Alnajdiyah is van oorsprong een traditionele oorlogsdans.

Uiteenlopende tradities liggen de laatste jaren onder vuur, Zwarte Piet is slechts een van de voorbeelden. Kievitseieren rapen zou schade toebrengen aan de dierenstand, net als dieren in het circus. Carbidschieten en vreugdevuren leveren schade op voor het milieu. Woonwagencultuur zou voor overlast zorgen en mogelijk criminaliteit in de hand werken. Bij het Bovenstemzingen in Genemuiden worden vraagtekens geplaatst, omdat er slechts mannen aan mogen meedoen. Zelfs het Fruitcorso van Tiel is omstreden, omdat het gebruik van fruit in de versieringen op de praalwagens door sommigen wordt gezien als een vorm van verkwisting, terwijl op veel plaatsen in de wereld nog steeds honger wordt geleden.

Bestaat er eigenlijk erfgoed dat nationaal of internationaal op de een of andere manier niet omstreden is? Daar komt nog bij dat tegenstellingen tegenwoordig met alle middelen worden uitgevochten, tot in rechtszaken toe. Een medium als Twitter zorgt voor toegang van meer mensen tot de meningsvorming, maar lijkt tegelijk te leiden tot een polarisering van de uitersten in het debat. Dat brengt een oplossing vaak niet naderbij.

NIET ONSCHULDIG

Volgens de Raad voor Cultuur, het hoogste adviesorgaan van de Nederlandse regering, is immaterieel erfgoed per definitie niet onschuldig. 'Immaterieel erfgoed is kenmerkend voor een bepaalde groep mensen en onderscheidt hen

van anderen. Vaak is dit onderscheidend aspect voortgekomen uit onderlinge strijd of afzetting tegen anderen.' In haar advies van 3 april 2014 houdt de Raad zelfs een pleidooi voor vormen van immaterieel erfgoed die strijdig zijn met de mensenrechten. 'Vele tradities, kenmerkend voor een bepaald land of een bepaalde bevolkingsgroep, kunnen worden gezien als strijdig met de huidige rechten van de mens. Onderscheid tussen man en vrouw is daarbij een duidelijk voorbeeld, naast onderscheid dat is terug te voeren op voormalige koloniale verhoudingen en verschil in etniciteit. Immaterieel erfgoed is per definitie niet onschuldig.' Dat ontkennen of negeren is naar het oordeel van de Raad riskant. De Raad wil niet dat dit leidt tot het uitsluiten van allerlei tradities. 'Alle uitingen die als kenmerkend worden beschouwd voor een bepaalde gemeenschap en door die gemeenschap in stand gehouden en gedragen worden, inclusief bijbehorende discussie, dienen te vallen onder de term immaterieel erfgoed.' Dit past volgens de raad in een niet-hiërarchische wijze van inventariseren.

Het is onmiskenbaar dat sommige vormen van immaterieel erfgoed ongemakkelijke gevoelens oproepen. Een ogenschijnlijk onschuldig kinderfeest als Guy Fawkes, waarmee in Engeland de verrijdeling van het zogenoemde Buskruitcomplot wordt herdacht, heeft in het verleden vaak aanleiding gegeven tot het oproepen van anti-katholieke sentimenten, zelfs tot vervolgingen van deze minderheidsgroep. Het is duidelijk dat katholieken zich er niet altijd gemakkelijk bij voelen, zeker als daarbij afbeeldingen van hedendaagse bisschoppen en van de paus ritueel worden verbrand, omdat er nu, net als toen in 1605 – het jaar van het Buskruitcomplot – sprake zou zijn van een vermeend katholiek complot om de Engelse protestantse samenleving op te blazen.

GEEN TRIBUNAAL

UNESCO is geen tribunaal dat vormen van omstrede immaterieel erfgoed aan de kaak stelt of wil veroordelen. Slechts bij hoge uitzondering laat UNESCO op dit vlak van zich horen, met name als het gaat om de uitroeiing of vernietiging van historisch erfgoed. Een omstreden actie van UNESCO zelf was de veroordeling van Irina Bokova van een nazi-parodie met SS-officieren in de carnavalsoptocht in Aalst, in 2013. De carnavalswagen van de groep Eftepie, waarvan onder andere een Gentse advocaat deel uitmaakt, was als parodie juist gericht tegen de dreigende verrechtsing van de Vlaamse politiek. Het carnavalsfeest in Aalst staat op de internationale immaterieel erfgoedlijst van UNESCO. Het bureau in Parijs dat verantwoordelijk is voor de uitvoering van de UNESCO conventie van het immaterieel erfgoed onthield zich nadrukkelijk van commentaar, zoals het ook weigert in te gaan op protesten tegen stierenvechten in Spanje en in Frankrijk of tegen het sinterklaasfeest in Nederland. Als deze vormen van immaterieel erfgoed zouden worden voorgedragen voor de internationale immaterieel erfgoedinventaris, waar op dit moment geen sprake van is, zou mogelijk wel discussie kunnen ontstaan.

DISCUSSIE

UNESCO is er om tradities te beschermen. De UNESCO conventie wil bijdragen aan het 'waarborgen van respect van het immaterieel cultureel erfgoed van de betrokken gemeenschappen, groepen en individuen' en op het 'verhogen van het bewustzijn van het belang van het immaterieel cultureel erfgoed en het waarborgen van de wederzijdse waardering ervan' (uit de verdragstekst van de Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed).

UNESCO ziet het niet als haar taak om zich uit te spreken tegen vormen van immaterieel erfgoed in de bij haar aangesloten landen, die gezamenlijk via de Algemene Vergadering het hoogste orgaan vormen binnen UNESCO. Tegelijk is het opvallend dat bij de behandeling van sommige nationale voordrachten voor de internationale lijst er sprake is van een toegenomen aandacht voor ethisch gevoelige kwesties, met name met betrekking tot mensen- of dierenrechten.

Tijdens de cyclus van 2014 was er bijvoorbeeld discussie over voordrachten vanuit Saoedi-Arabië en vanuit China. De voordracht vanuit Saoedi-Arabië, Alardah Alnajdiyah, betrof bepaalde dansen en gedichten, die tegenwoordig nog slechts bij vreedzame gelegenheden worden gepresenteerd en voorgedragen, zoals met name bij festivals en huwelijksplechtigheden. Omdat het van oorsprong echter gaat om een traditionele oorlogsdans en de gezongen liederen daar nog steeds van getuigen, riep de voordracht discussie op. Is er in de liederen niet sprake van het verheerlijken van geweld en is dit niet in tegenspraak met de mensenrechten? Andere delegaties, zoals Brazilië en Turkije, beargumenteerden dat ook andere vormen van erfgoed een problematische oorsprong hebben – staat ook niet Homerus bol van de strijdlustige taal en zijn zijn werken niet alsnog erkend als werelderfgoed van buitengewone waarde? – maar dat we vooral moeten kijken naar de hedendaagse functies van het feest. Het leidde uiteindelijk tot een aanhouden van de voordracht van Saoedi-Arabië om meer duidelijkheid te krijgen over de sociale functies van het feest nu.

Kok-boru is de nationale sport in Kyrgyzstan, waarbij teams te paard strijden om een karkas van een geit in een doel te deponeren.

UNESCO VRAAGT OM RESPECT VOOR ELKAARS TRADITIES.

Inmiddels is de traditie opnieuw voorgedragen, met een gewijzigd formulier (de traditie zelf is niet veranderd), om waarschijnlijk te zullen worden aanvaard in de Intergouvernementele comité vergadering van dit jaar.

DIALOOG

Het andere voorbeeld is het Toortsfestival van het Yi-volk in China. Deze traditie betreft een jaarlijks terugkerend oogstfestival met allerlei rituelen gericht op een vruchtbare oogst. In dit driedaagse feest waren er met name problemen met één bepaald onderdeel. Naast dans, muziek en verlichte toortsen vormen ook diereengevechten een onderdeel van dit festijn, naar de mening van de Chinezen zelf op een uiterst respectvolle manier. Tradities met dieren liggen de laatste jaren echter gevoelig, reden genoeg om het feest aan te houden. In het UNESCO besluit zelf werd het als volgt gepresenteerd: 'Although its inscription on the Representative List could contribute to the visibility of the intangible cultural heritage, additional information would be needed to explain how some components of the festival that involve the use of living animals for entertainment could encourage dialogue among communities that have a different sensitivity.'

Tradities die worden voorgedragen voor de internationale lijsten, worden gedragen door gemeenschappen die het betreffende immaterieel erfgoed zien als onderdeel van de eigen culturele identiteit. Het zou dan ook vanuit de UNESCO filosofie van weinig respect getuigen om deze tradities zomaar af te wijzen of te veroordelen. Maar zeker als je voordraagt voor een internationale lijst, dien je wel rekening te houden met mogelijk afwijkende gevoelens in andere landen, die waarschijnlijk minder vertrouwd zijn met deze traditie of andere waardesystemen hanteren.

ETHISCHE CODE

Binnen UNESCO wordt op dit moment gesproken over het ontwikkelen van een ethische code voor immaterieel erfgoed. Een door UNESCO benoemde commissie moet eind dit jaar komen met voorstellen. Nu al is duidelijk dat het lastig zal worden om overeenstemming te bereiken. Met name de Afrikaanse landen zijn bang dat een ethische code zal leiden tot een verbod van de eigen Afrikaanse

tradities, omdat ze niet zouden sporen met internationale ethische normen. Is een duivelsuitbanningritueel waarin een vrouw onvrijwillig wordt opgesloten tegen de mensenrechten of is het simpelweg een manier om haar te bevrijden? De discussie ligt gevoelig, omdat er in het verleden vaak sprake was van wat antropologen ethnocentrisme noemen.

De Afrikanen stellen dat tradities verschillende betekenissen hebben in verschillende culturen. Hierin klinkt duidelijk het standpunt door van de beroemde antropoloog Franz Boas, aan het begin van de vorige eeuw, die in 1911 stelde: 'Het is moeilijk om te erkennen dat de waarde die wij geven aan onze cultuur voortkomt uit het feit dat wij in die cultuur leven en dat deze ons gedrag sinds de geboorte beheerst. Maar het is zeker voorstelbaar dat er andere culturen bestaan die niet van mindere waarde zijn dan de onze, hoewel het voor ons onmogelijk kan zijn om de waarden ervan te appreciëren, omdat wij niet daarin zijn opgegroeid'. Met dit standpunt was Boas de vader van het zogenoemde cultuurrelativisme, dat opriep tot meer verdraagzaamheid met betrekking tot andere culturen, waarmee wij in het Westen niet vertrouwd zijn, maar die een eigen waarde in zichzelf hebben. UNESCO verbindt het met een oproep tot dialoog, waarschuwt voor het verschijnsel van intolerantie, en roept op tot respect voor elkaars tradities.

Dat er gevoelheden zijn is duidelijk. Maar hoe kun je voorkomen dat de ene groep zijn particuliere normen oplegt aan anderen? UNESCO is niet uit op confrontatie maar op een 'hernieuwde dialoog tussen gemeenschappen', allemaal in dienst van het bewaren en bewaken van de culturele diversiteit. Tegelijk lijkt terugvallen op het cultuurrelativistisch standpunt van antropoloog Franz Boas ook onvoldoende soelaas te bieden, omdat het mogelijk zou kunnen leiden tot een vorm van amoreel cultuurrelativisme dat ook niet gewenst is. Vandaar de zoektocht naar algemeen gedeelde waarden.

RESPECT

Tradities die voor de een vanzelfsprekend zijn, worden in andere delen van de wereld niet altijd begrepen. Dat kan net zo goed gelden voor een traditie als Kok-boru als voor de Gay Pride in Amsterdam. Kok-boru is een populaire sport in Kyrgyzstan waarin teams te paard strijden om een karkas van een geit in een doel te deponeren. Voor de Kyrgyzen is het een nationale sport, die zij dan ook dit jaar hebben voorgedragen voor de internationale erfgoedlijst. Het is niet moeilijk om te voorspellen dat deze traditie internationaal discussie zal

oproepen, want wordt in deze traditie wel op een respectvolle manier met dieren omgesprongen? Waarbij het extra vervreemdend werkt dat de sporters in Kyrgyzstan ervoor hebben gekozen om het karkas van een wolf, waarmee het spel eerst gespeeld werd, te vervangen door dat van een geit omdat dit meer 'duurzaam' zou zijn, oftewel langer meegaat?

Maar geldt iets vergelijkbaars niet ook voor Gay Pride in Amsterdam? Het is moeilijk voor te stellen dat een dergelijke traditie in andere landen tot onbegrip leidt of zelfs tot geweld, zoals de rellen rondom vergelijkbare gay prides in andere landen. Toch gebeurt het: zijn zij gek of wij?

Immaterieel erfgoed biedt in zekere zin een spiegel van wat belangrijk wordt gevonden in de samenleving. Alleen algemeen geaccepteerd erfgoed toelaten, dat in de hele wereld wordt begrepen, zou kunnen leiden tot een politiek correcte lijst, zonder reuk of smaak. Als je immaterieel erfgoed van al zijn scherpe kanten ontdoet, dan blijft er niet veel over wat nog erfgoed genoemd kan worden.

Dit laat onverlet dat erfgoed door anderen als kwetsend of mensonteerend kan worden ervaren, door hen vaak verbonden met universele waarden zoals mensenrechten. UNESCO vraagt om rekening te houden met gevoelheden van anderen, 'to encourage dialogue among communities that have a different sensitivity' en vooral de hedendaagse verschijningsvormen, functies en betekenissen in al zijn diversiteit en ontwikkeling zichtbaar te maken, wat niet wil zeggen dat de problematische aspecten uit het verleden moeten worden vergeten. We leven in een wereld waarin we steeds meer naar elkaar toegroeien. Onvermijdelijk roept dit soms ook spanningen op. Diversiteit, respect en dialoog zijn daarbij volgens UNESCO de kernwaarden.

Aangehaalde documenten

- 'Historisch erfgoed geeft energie en spanningen', Pepijn van Houwelingen, Andries van den Broek, gepost op de website Sociale Vraagstukken 22 juli 2015, <http://www.socialevraagstukken.nl/site/2015/07/22/historisch-erfgoed-geeft-energie-en-spanningen/>
- Advies Immaterieel Erfgoed Raad voor Cultuur 3 april 2014, <http://www.cultuur.nl/upload/documents/advies/advies-immaterieel-erfgoed.pdf>
- 'Unesco gechoqueerd door nazi-parodie in Aalst', in: <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/regio/oostvlaanderen/1.1548652>
- Decisions Ninth Session of the Intergovernmental Committee (9.COM), <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00574>
- 'Towards codes of ethics for intangible cultural heritage?', <http://www.unesco.org/culture/ich/en/news/Towards-codes-of-ethics-for-intangible-cultural-heritage-00124>

Met respect voor beide meningen

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) is het gesprek aangegaan met een verklaard voor- en tegenstander van Zwarte Piet. Al een paar jaar vormt de metgezel van Sinterklaas het middelpunt van een soms hoog oplopende controverse. Veel is al gezegd en geschreven, de insteek van deze artikelen ligt echter net iets anders dan andere artikelen. VIE is de gesprekken aangegaan vanuit een behoefte om met respect voor beide meningen de wederzijdse argumenten en gevoelens nog beter te leren begrijpen, want duidelijk is dat er over en weer nog veel onbegrip bestaat. Zo hebben veel voorstanders het gevoel dat aanpassing toch geen zin heeft, omdat de tegenstanders alleen tevreden zijn als Zwarte Piet helemaal weg gaat. Omgekeerd zijn tegenstanders verbaasd dat de zwarte kleur zo belangrijk is. Ook zonder die kleur heb je een toch een mooie figuur?

Op de volgende pagina's komen beide partijen aan het woord.

Schoorsteenpiet

TEKST Gábor Kozijn
FOTO ANP

Raul Balai van Nederland Wordt Beter

Raul Balai is in het dagelijks leven kunstenaar. In 2010 is hij met gelijkgestemden Nederland Wordt Beter gestart. Deze organisatie richt zich onder andere op een toekomst zonder racisme en uitsluiting. Een van de speerpunten is het bereiken van een inclusief sinterklaasfeest, zonder racistisch stereotype. Dit doel wordt nagestreefd door bewustwording te creëren over de figuur van Zwarte Piet en zijn rol in het sinterklaasfeest. Het streven is het uiteindelijk aanpassen van deze figuur.

Hoe is je betrokkenheid bij Zwarte Piet begonnen?

'Op school waarschijnlijk, zoals bij iedereen. Maar in dit perspectief ben ik in 2010 met verschillende kunstenaars en journalisten in mijn directe omgeving gaan praten. We zijn toen samen gaan brainstormen om het probleem goed te kunnen benoemen. Wij kennen allemaal de iconografie van Zwarte Piet heel goed, die zie je ook terug bij Kuifje in Afrika en Sjors & Sjimmie. In dat jaar zijn Jerry Afriyie en Quinsy Gario begonnen met de T-shirtactie Zwarte Piet is racisme. Dit begon heel vrijblijvend, Quinsy had de sjabloon uit een pizzadoos gesneden. De andere leden van de groep zijn onder andere verder gegaan met het aanschrijven van het Sinterklaasjournaal, Sesamstraat en alle intochtcomités. Daar kregen we maar iets van tien reacties op, vooral afwijzend.'

'De arrestatie van Jerry en Quinsy tijdens de intocht in Dordrecht in 2011 is de lont in het kruitvat geweest. Als zij toen niet waren opgepakt, denk ik niet dat het nu zo ver was gekomen. We mogen de agenten dus dankbaar zijn voor hun buitenproportionele actie tegen twee jongens met een T-shirt.'

'Mijn persoonlijke drijfveer om hierbij betrokken te zijn, ligt misschien wel bij mijn vader die historicus is, ook op het gebied van slavernij. Veel mensen weten weinig van de achtergrond van het feest en de iconografie. Ze zeggen eigenlijk, niet onderbouwd met argumenten: 'Het is ons feest en blijf ervan af.' Ook mijn tolerantie voor racistisch geblè is een beetje op. In het Nederlandse debat werd daar te lang geen weerwoord op gegeven.'

Waar liggen de pijnpunten bij de tegenstanders van Zwarte Piet?

'Het is een gebrek aan kennis over het koloniale verleden, racisme en de beeldcultuur die daarbij hoort. Eigenlijk moet je voorstanders die weigeren die koppeling te zien, plaatjes laten zien waarin de betekenis van de verschillende elementen van Zwarte Piet worden uitgelegd. Als ze het dan nog niet willen zien, is het cognitieve dissonantie, waarbij mensen vasthouden aan hun eigen verhaal ondanks de beargumenteerde waarheid. Dan verzinnen veel mensen dingen om onder de waarheid uit te komen. Veel voorstanders beginnen over roetfiguren in Zuid-Duitsland. Die tradities zijn inderdaad ergens met elkaar verbonden. Het gelijkstellen van Zwarte Piet met deze roetfiguren, is als het zeggen dat een duif een eend is omdat ze beide vliegen. Maar de beeltenis van onze piet is gebaseerd op Schenkman en heeft zich vanuit die afbeeldingen ontwikkeld in een periode waarin zwarte mensen op karikatuurale manier werd verbeeld.'

Waar liggen de pijnpunten voor de voorstanders van Zwarte Piet?

'Wij zijn eigenlijk de voorstanders. De voorstanders van verandering, ontwikkeling en een inclusief Nederland. Ik reken het mensen ook niet aan dat ze het niet willen zien, of dat ze het niet als racistisch zien. Maar ik denk wel dat als je het een aantal keer uitgelegd hebt

gekregen, dat je dan op een gegeven moment je eigen gevoelens erbuiten moet laten en moet proberen objectief te kijken naar zo'n beeltenis.'

'Wij zeggen niet: 'Jij bent een racist omdat jij het zo hebt gevierd.' Dat is wel hoe mensen het opvatten, omdat het een essentiële herinnering uit de kindertijd is en sterk verbonden is aan familie en gezin. Het is helemaal niet gek als mensen eerst weerstand voelen wanneer er kritiek is op een figuur uit hun kindertijd. Zeker als daar het woord racisme bij komt kijken, want gelukkig zijn de meeste Nederlanders daar wars van. Dan heb je twee dingen die zo vervelend kruisen, dat het voor sommige mensen de deur in hun hoofd sluit. We zijn dus al een paar jaar bezig met het uitleggen.'

Wat is een middenweg uit deze kwestie?

'De middenweg is er al: het is de schoorsteenpiet. De schoorsteenpiet is een respectabele manier om met de gevoelens van veel mensen om te gaan. Zwarte Piet is zwart omdat hij door de schoorsteen is gekomen, dat is het eerste argument van veel voorstanders. Nou, laat hem dan ook echt door de schoorsteen komen. Dan haal je de raciale karikatuur weg en volg je het verhaal. Waarom zo vasthouden aan die zwarte kleur? Waarom niet gewoon die schmink wat slordig op je gezicht smeren? Het past ook nog eens heel goed bij het verhaal van de schoorsteen. We willen trouwens consequent de term 'schoorsteenpiet' gebruiken in plaats van roetveegpiet.'

Waarom niet gewoon die schmink wat slordiger op je gezicht smeren?

Dit onder andere wegens de connotatie met roetmop, die bij sommige mensen ontstaat als er gesproken wordt van roetveegpiet.'

'Wij vinden het belangrijk om uit te leggen waarom er een probleem is. We hebben lespakketten ontwikkeld en geven ook veel presentaties, bijvoorbeeld aan schoolbesturen. Bij de schoolbesturen zitten veel mensen die eerst voorstander waren en dankzij goede informatie inzien dat de figuur een negatieve karikatuur is. De beste manier om xenofobie aan te pakken is kennis geven, en dat kan op scholen.'

'Verder zien de media graag controversiële figuren, zoals Quinsy Gario. Voor een goede middenweg is het belangrijk dat er in de media meer gesprekken worden gevoerd over de achterliggende redenen, met mensen die niet meteen tot sensatie leiden. Er zijn genoeg welbespraakte antropologen, sociologen en historici die hier veel van weten en het goed uit kunnen leggen.'

'Wij juichen het toe dat de Bijenkorf een gouden piet toepast, zelf zien wij meer in de schoorsteenpiet. Echter, de officiële reden die zij opgaven is natuurlijk een farce. Zij zeiden dat de kleur goud goed past bij de ontwikkeling naar hun luxe winkelbeeld. Het had ze gesierd als ze hadden aangegeven dat ze de discussie hebben gevolgd en zijn gaan inzien waarom verandering nodig is.'

Waar heb je begrip of respect voor bij de voorstanders?

'Het willen vasthouden aan de huidige Zwarte Piet hangt, denk ik, ook samen met de bankencrisis, Europa en geen grip meer hebben op je leefomgeving. Verandering is moeilijk en de ontwikkelingen in de maatschappij gaan überhaupt heel erg snel de laatste decennia.

Daardoor krijgen sommige mensen het gevoel dat Nederland niet meer van hen is en hen van alles wordt afgepakt. Maar je kunt een land niet bezitten, het is van alle mensen die in een land wonen. En alle gebruiken en tradities veranderen door de tijd. Kijk alleen maar naar de manier waarop ons eten door de tijd veranderd is. Dat hoort bij menselijke ontwikkeling en dat is lastig voor sommige mensen.'

'We hebben gesprekken gevoerd met het Sint & Pietengilde om gezamenlijk voor eens en voor altijd door een groep academici de geschiedenis van de figuur te bepalen. Dat vind ik een heel goed plan. Helaas hebben we daar niets meer van gehoord. En ik hoor het graag, want ik vreet mijn pet op als er iets anders uitkomt dan wat wij nu zeggen. Eigenlijk moet het Sint & Pietengilde ons dankbaar zijn. Sinterklaas was langzaam aan het uitsterven en kerst nam het over. En nu viert iedereen het weer.'

Hoe zal de situatie zich ontwikkelen?

'De schoorsteenpiet is een mooie oplossing tussen de twee uitersten in, met aan de ene kant mensen die piet weg willen hebben en aan de andere kant mensen die hem klassiek willen houden. Deze oplossing zie je nu al bij de schoolbesturen die niet meer de klassieke pietten willen, maar de schoorsteenpiet. De kinderen worden echt niet minder blij als ze van schoorsteenpiet snoepjes krijgen. Door de roetvegen zal je ook alle etniciteiten kunnen zien, waardoor het inclusief wordt.'

'De kleur die aan de basis staat van de raciale karikatuur moet je veranderen, maar de onderdelen van de traditie die daar los van staan, kun je prima behouden. Het is net als de kleine aanpassingen in de sinterklaasliedjes. We zijn er zelf voorstander van om ook alle soorten pruiken of geen pruiken te gebruiken en liever geen kroeshaarpruiken. Hierdoor wordt het een feest voor iedereen. Het pakje is geen punt. Rembrandt draagt het ook op een van zijn schilderijen. Het was mode in de zeventiende eeuw.'

'Dat verandering alleen uit de maatschappij mag komen en niet door autoriteiten gestuurd mag worden, kun je vergelijken met vrouwenkiesrecht of het huwelijksrecht voor homo's. Bijvoorbeeld bij het vrouwenkiesrecht was het grootste deel van de bevolking erop tegen toen het ingevoerd, het was juist de bestuurlijke laag die het inzag. Daarna volgde de massa. Ik vind het geen argument dat het niet van bovenaf mag worden bepaald. Het is net als roken in restaurants of ziekenhuizen, dat kan je je nu ook niet meer voorstellen.'

'Nu al zie je dat scholen, de NTR, Sesamstraat, Nickelodeon, grote bedrijven en een aantal grote steden Zwarte Piet willen veranderen. Er komt een punt waar kinderen zich ook niet meer hechten aan de oude Zwarte Piet, omdat ze overal een schoorsteenpiet zien. Het is een kwestie van een generatiewisseling. Mijn goede hoop is dat over tien jaar de schoorsteenpiet de algemeen geaccepteerde piet is. En kinderen worden nu zelf ook al als schoorsteenpietjes opgemaakt. Natuurlijk zullen sommige mensen thuis aan de traditionele Zwarte Piet vasthouden. Maar in alle etalages, scholen en op tv zal de schoorsteenpiet de enige piet zijn die we terugzien.'

Zwarte Piet

Harold Verwoert van het Sint & Pietengilde

Harold Verwoert is samen met Marc Giling de oprichter van het Sint & Pietengilde. Deze belangenorganisatie komt op voor de traditie met een voorsnog traditionele Zwart Piet. Het sinterklaasfeest is op 15 januari 2015 door de inspanningen van het Sint & Pietengilde op de Nationale Inventaris Cultureel Immaterieel Erfgoed in Nederland geplaatst.

Hoe is jouw betrokkenheid bij Zwarte Piet begonnen?

'In 2001 ben ik Zwarte Piet geworden in de Club van Sinterklaas, een kinderserie op televisie. Het feest zit behoorlijk diep bij mij dankzij veel mooie herinneringen. En daarin ben ik natuurlijk

niet uniek. Die blij kinderogen als je met Sinterklaas binnenkomt. Daar doe je het voor.'

'Voor mij was het beslissende moment een uitspraak van de rechter in 2013 tegen Zwarte Piet, dat ik mij zou omkleeden in een negatief stereotype. Terwijl Zwarte Piet voor mij juist altijd positief is. Dit raakte mij en heel veel andere mensen en daardoor heb ik de handschoenen opgepakt vanuit mijn passie voor Zwarte Piet.'

'Samen met de burgemeester van Amsterdam zijn wij in hoger beroep gegaan tegen de uitspraak dat Zwarte Piet een negatieve stereotypering zou kunnen zijn. Die uitspraak wilde ik teruggedraaid hebben, zodat ik en andere pieten niet voor racist konden worden uitgemaakt. Dat wil niemand en sommigen zijn ook gestopt met piet spelen. Dat vind ik heel kwalijk. De Raad van State heeft ons in het gelijk gesteld en daarmee is de uitspraak vernietigd.'

Waar liggen de pijnpunten voor de voorstanders?

'Lang dachten veel mensen dat het zo'n vaart niet zou lopen met de beweging tegen Zwarte Piet. Nu zien ze dat mensen van bovenaf zoals de VN, schoolbesturen en ook mensen van de overheid zich ermee gaan bemoeien. Die nemen heel duidelijk een positie in tegen Zwarte Piet. Ik vind eigenlijk dat die bemoeienis van boven niet zou mogen. Een traditie is van de maatschappij en kan niet van bovenaf veranderd worden. Als autoriteiten tegen iets zijn wat het volk dierbaar is, dan komt toch een beetje dat Hollandse hakken-in-het-zand naar voren en het gevoel 'je komt niet aan mijn traditie.'

'Voor mijn gevoel vertolk ik als Zwarte Piet een mythische figuur, in een magische en sprookjesachtige wereld. Dat zo'n sprookje wordt aangevallen met oneigenlijke argumenten doet pijn. Ik weet waar Zwarte Piet

vandaan komt en dat heeft niets met racisme te maken. De zwarte kleur is een folkloristisch gegeven. Het representeert geen huidskleur.'

Waar liggen de pijnpunten bij de tegenstanders?

'Het is vooral dat de tegenstanders nooit gehoord zijn. Nu krijgen ze opeens een podium en gebruiken ze Zwarte Piet als symbool voor hun maatschappelijke grieven die niets met de figuur van doen hebben. Zwarte Piet is hun mascotte geworden om te laten zien waar het in deze maatschappij allemaal aan schort.'

Ik heb begrip voor deze grieven – mijn familie uit Nederlands-Indië heeft ook een migratieverleden – maar ik kan niet meegaan met hun argument dat Zwarte Piet een karikatuur is van de donkere medemens. Ze claimen iets wat niet van hen is. Het is ook een keus om je beledigd te voelen. Er zijn namelijk veel donkere mensen die de figuur geen enkel probleem vinden. Zodra je Zwarte Piet niet als echt mens ziet, maar als fictieve figuur, zoals smurven, kijk je er met totaal andere ogen naar.'

Wat is een middenweg uit deze kwestie?

'Die is er denk ik niet. De discussie wordt ook zo hard gevoerd. Iedereen wil een gulden middenweg, maar die bestaat niet. Ik vind dat we het gewoon moeten laten gebeuren en kijken wat eruit komt. Er moet niet te veel worden beïnvloed. Het is een feest van het volk en zij moeten bepalen hoe het feest eruitziet.'

De samenleving bepaalt wat er met Zwarte Piet gaat gebeuren.

'Dat wil niets zeggen over de uitkomst. Er is nu eenmaal een bom gedropt. Maar we moeten nu een pas op de plaats maken om te zien hoe het zich ontwikkelt. Van bovenaf mag er geen bemoeienis komen om te bemiddelen of een gulden middenweg te vinden. De maatschappij is zelf goed in staat om een oplossing te vinden. Ik denk echt dat als we er geen aandacht meer aan besteden dat de discussie straks voorbij is. Dan zijn Amsterdam en de grote steden bevolkt door roetveegpieten en de rest van Nederland met gewone Zwarte Piet, laat dat zo zijn. Het enige is dat kinderen het wel moeten blijven begrijpen.'

'Nederlanders zijn koppige mensen. In de veertien jaar dat ik Zwarte Piet ben, heb ik het nog nooit zo druk gehad als nu. Veel gemeenten doen er extra zwarte pieten bij. Ook in het spel heeft Zwarte Piet een steeds belangrijkere rol gekregen. Wat dat betreft is de rol van Zwarte Piet de laatste decennia heel veel veranderd. Hij is geen knecht meer. Sinterklaas hangt nu veel meer aan Zwarte Piet dan andersom. Op een leuke manier verandert het feest. Maar nu dreigt de glans eraf te gaan, omdat volwassenen willen dat er een oplossing komt.'

Waar heb je begrip of respect voor bij de tegenstanders?

'Hun marketingtechnieken zijn erg goed. Ze krijgen echt een pluim voor de manier waarop ze aandacht op zich weten te vestigen. De tegenstanders zijn ook niet zozeer het probleem in deze aanhoudende discussie, maar het zijn de media die het geen probleem vinden om het vuur steeds weer aan te steken. Het bestaansrecht van de tegenstanders is alleen de media. In gesprekken heb ik ze

ook letterlijk horen zeggen dat de acties hun bestaansrecht zijn. Daar houdt mijn begrip dan ook wel op.'

'Ik snap hun pijn dat ze zich tweederangs burger voelen, er is namelijk ook racisme in onze samenleving, ik snap alleen de koppeling niet. Het gaat de tegenstanders ook helemaal niet om de zwarte kleur, heb ik gemerkt. Ook roetveegpieten zijn voor sommige radicalen niet genoeg. Zij willen excuus. En dat is geen oplossing voor de overgrote meerderheid van de Nederlanders en ook niet iets waar begrip of respect door ontstaat.'

'Maar laat ik één ding voorop stellen: niemand, maar dan ook niemand bepaalt hoe het verder gaat. Elke groep mag voor zichzelf bepalen hoe ze Sinterklaas gaan vieren. Het enige probleem is dat ik als Zwarte Piet uit moet gaan leggen waarom er verschillende soorten pieten zijn. Je moet het wel voor kinderen kunnen uitleggen.'

Hoe zal de situatie zich ontwikkelen?

'Veel mensen gaan zich nu tegen de andere soorten pieten verzetten. Maar er zal ook een soort co-existentie kunnen ontstaan tussen zwarte pieten en andere pieten. Ik zou er mijn geld alleen nog niet op zetten dat die anderen blijven bestaan. Want als de media de aandacht verliest, dan kan over vijf jaar de hele discussie en veranderingen over zijn. Er wordt nu met alle geweld een inbreuk gemaakt op de traditie. Maar veert deze deuk weer terug of wordt er een blijvend

gat geslagen? Dat weten we pas over een aantal jaar. Dus het is ook niet goed om daar nu al een uitspraak over te doen. Het kan alle kanten op.'

'Het Sint & Pietengilde ziet zich als de hoeder van de traditie zoals die nu wordt beoefend en we houden in de gaten wat er gebeurt. We zien ook dat er pogingen zijn om de traditie te veranderen. Ze zijn alleen nog niet breed maatschappelijk geaccepteerd. Ik ga dus ook nog niet tegen alle praktiserende pieten zeggen: 'we moeten over op de roetveegpiet'. Ook omdat ik weet dat voor een groep tegenstanders dat nog niet ver genoeg gaat, die willen Zwarte Piet helemaal weg hebben. Een blijvende verandering zou eventueel pas cultureel erfgoed kunnen worden als het breed geaccepteerd wordt.'

'Vanuit mijn hoederschap voor de traditie vind ik dat iedereen het op zijn eigen manier mag invullen. Als het maar niet van boven wordt bepaald hoe mensen het moeten vieren. Er zijn alleen vijf stereotyperingen waar je van weg moet blijven: geen overdreven grote rode lippen, niet onderdanig zijn aan Sinterklaas, niet anders praten dan je normaal doet, geen kroeshaar maar krulhaar en geen grote gouden oorringen in. Als er over vijf of tien jaar meer roetveegpieten zijn dan helemaal geschminkte pieten wordt dat de traditie, maar dat is nu nog niet zo. Wij bepalen niets, de maatschappij bepaalt. Maar kijk wel uit wat je kapot maakt, want je kunt niet zomaar meer terug.'

SLAVERNIJ EN ZWARTE PIET

Nederland Wordt Beter presenteerde een nieuw lespakket. In samenwerking met historicus Roelof Jan Minneboo is een vierdelig pakket samengesteld voor leerlingen van groep zeven en acht van het basisonderwijs. Het lespakket bestaat uit vier losse, interactieve lessen met elk een eigen thema. De eerste les gaat over de historische figuur Sinterklaas, de tweede over Zwarte Piet, de derde over raciale karikaturen en stereotypen en de laatste over het begrip racisme. In de vorm van een powerpoint met meerdere quizelementen probeert Minneboo

kinderen bewust te maken van de thema's slavernij, kolonialisme en racisme. Het lespakket is niet dwingend of belerend van toon en pakt het onderwerp breder aan dan enkel de figuur Zwarte Piet. Door het gebruik van afbeeldingen van Jan Schenkman en historische schilderijen van, onder andere, Rembrandt, tracht Minneboo op een zeer visuele manier het slavernijverleden van Nederland over te brengen op de klas. Doel van het lespakket is volgens Nederland Wordt Beter de bewustwording van racisme en uitsluiting op basis van afkomst en/of uiterlijk te vergroten.

Het lespakket is te downloaden op www.nederlandwordtbeter.nl.

SAGEN JAGEN IN FRIESLAND

Friesland heeft een sagenjagersroute. Aan de hand van interessante volksverhalen, die Dam Jaarsma heeft verzameld, verkent de fietser of wandelaar de Friese Wouden in het decor

van boomwallen en waterplassen. Op de eeuwenoude paden kun je lezen over of luisteren naar verhalen over duivels, spoken of bijgelovige boeren. Er wordt ook geschiedkundige informatie gegeven.

De Friese sagenjager is ontwikkeld door het Meertens Instituut in samenwerking met Stichting Dam Jaarsma en studente geschiedenis Lutske Holthuis. Adam Aukes Jaarsma (1914-1991) was de grootste verhalenverzamelaar die Nederland ooit gekend heeft. Van 1965 tot 1980 verzamelde hij voor het Meertens Instituut 16.867 volksverhalen in Friesland.

De Friese sagenjager is zowel op papier als online beschikbaar. De fietsroute is 38 kilometer en de wandelroute is 10 kilometer lang. De routes volgen het netwerk van knooppunten en zijn eenvoudig in te korten.

Fiets- en wandelroute de Friese Sagenjager, gratis papieren routebeschrijving te verkrijgen bij het startpunt, het parkeerterrein tegenover 'it Betterskip' bij knooppunt 79 in Eastermar.

Ode aan de papierknipkunst

Museum Willet-Holthuysen brengt een ode aan de knipkunst. In de tentoonstelling *Knipkunst - ode aan een ambacht* zijn zestig nooit eerder samen vertoonde werken te zien. De basis voor deze presentatie vormt de privécollectie van het echtpaar Verhave. Samen met enkele andere particuliere bruiklenen geven deze werken een fraai beeld van de ontwikkeling van de knipkunst in Nederland sinds de Gouden Eeuw. In de presentatie zijn ook enkele werken van de bekende Nederlandse knipkunstenaars Joanna Koerten (1650-1715) te bewonderen.

Papierknipkunst, ook wel bekend als *psaligrafe*, is de term voor het ambacht dat vanaf het begin van de zestiende eeuw in Nederland werd beoefend. Dankzij enkele knipkunstenaars groeide het ambacht uit tot een kunstvorm. Net als bij schilderkunst en prentkunst ging het bij knipkunst om het secuur creëren van een ruimtelijk effect in een plat vlak.

De tentoonstelling *Knipkunst - ode aan een ambacht* is tot en met 17 januari 2016 te zien in Museum Willet-Holthuysen, Herengracht 605 te Amsterdam.

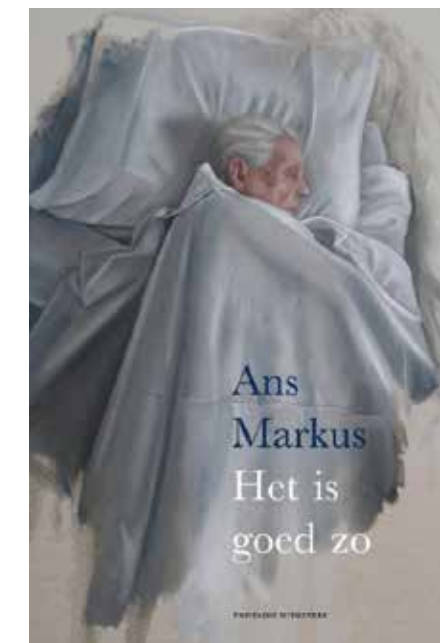
De nieuwe glossy *Traditie*, passie voor immaterieel erfgoed is te downloaden op www.immaterieelerfgoed.nl

Afscheid nemen

'Ze glijdt soms weg in de vergetelheid, haar ogen zijn net niet helemaal gesloten, maar haar hele lichaam is al in rust. Hoe mooi zou het zijn, als ze zo, terwijl ik er ben en haar hand vasthoud, de eeuwige slaap binnenglijdt.'

Negen jaar lang bezocht kunstenaar Ans Markus bijna elke dag, op de fiets, haar moeder in het nabij gelegen bejaardentehuis. Over de tijd tegen het overlijden aan – mevrouw Markus werd 101 – schreef ze kleine verhaaltjes. Voor iedereen herkenbaar: de warme maaltijd om half twaalf, het goedwillende doch vaak machteloze personeel, de toenemende afhankelijkheid, het schuldgevoel van een kind en die allerlaatste worsteling. *Het is goed zo* is het ontroerende vervolg op *De pijn van oud*.

Ans Markus, *Het is goed zo*, *Intieme schilderijen over langzaam maar zeker afscheid nemen* (Fontaine Uitgevers 2015).

De doden geportretteerd

Foto's gemaakt van overledenen roepen al ruim anderhalve eeuw afgrijzen en ontroering op. Ze zijn meestal bestemd voor privé-gebruik en je ziet ze zelden in musea. Paul Freckers collectie doodsportretten is de grootste van Europa en een van de grootste ter wereld. Museum Tot Zover slaagde erin het belangrijkste deel van zijn collectie naar Nederland te halen. De meeste

foto's uit deze unieke collectie stammen uit de periode 1860-1920. Tweederde bestaat uit foto's van kinderen. De kindersterfte was hoog en vaak was dit de enige foto die men van het kind had. Het zijn bijzondere foto's die een inkijkje geven in het gevoelsleven van onze voorouders.

'Post Mortem' laat ook foto's zien die de laatste jaren door uitvaartfotografen zijn gemaakt. Zij zetten een oude traditie voort met prachtige, ontroerende foto's. Post-mortemfoto's tonen een intiem soort verdriet en soms is het ook schrikken, een dode op de foto. Maar de foto's zijn gemaakt uit liefde voor iemand, ze zijn een warme herinnering en een vastlegging van een moment dat niet vergeten mag worden. Dankzij de smartphone hebben we dagelijks een camera op zak en zijn we gewend alles wat we doen vast te leggen. Tijdens opbaringen en uitvaarten wordt er druk gefotografeerd. Zo belandt ook de post-mortemfotografie in een nieuwe fase. Museum Tot Zover roept mensen op om foto's naar het museum te sturen. Ze worden dan geprint en opgehangen. Zelf een foto meenemen en ophangen mag ook.

'Post Mortem – foto's vol liefde en verdriet' is tot en met 10 april 2016 te bezoeken in Museum Tot Zover, gevestigd op begraafplaats De Nieuwe Ooster in Amsterdam.

AMBACHTEN-MARKTPLAATS

Tijdens het Ambacht in Beeld-festival is een nieuwe internetsite geopend waar ambachtslieden hun producten kunnen aanbieden. Het is de bedoeling dat met dit online platform ambachtslieden ook digitaal zichtbaar worden. Zo kunnen mensen die bijvoorbeeld een smid, meubelmaker of glazenier nodig hebben op een gemakkelijke manier de juiste persoon bij hen in de buurt vinden.

De website heeft een prikbord met vraag-en-aanbod berichten en een vacaturepagina. Door een profiel aan te maken, kunnen ambachtslieden hun specialisaties duidelijk maken. De site wordt actief beheerd en er wordt wekelijks een ambachtsman of -vrouw uitgelicht. Ook is er op de homepage plaats voor nieuwsberichten en aankondigingen van evenementen. Ambachtslieden kunnen gratis hun profiel aanmaken en zelf beheren. Het is ook mogelijk om foto's en filmpjes te plaatsen.

Meer informatie:
www.ambachtenmarktplaats.nl

Wantoestanden aan de kaak gesteld op Texel

DE VERKLEEDPARTIJEN VAN OUWE SUNDERKLAAS

Op Texel vieren ze in december naast Sinterklaas ook Ouwe Sunderklaas. Dit is een soort verkleedfeest waarbij de wantoestanden op het eiland aan de kaak gesteld worden. Binnenkort komt het feest op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Tijd voor een kennismaking.

TEKST Elise Meier
Foto's Gemeente Texel

Eilanden staan erom bekend dat ze altijd net even anders zijn dan het vasteland. Het leven en de cultuur kennen hun eigen ontwikkeling. Invloeden van buitenaf kunnen relatief gemakkelijk geweerd worden. Nederland bezit behoorlijk wat eilanden, ieder met zijn eigen gewoonten en gebruiken. Een goed voorbeeld is Texel, dat toch niet echt bekend staat om zijn isolationisme. Maar een verkleedfeest onder de naam Ouwe Sunderklaas? Dat kent het vasteland niet. 'Ouwe Sunderklaas wordt niet op 5 december, ook niet op 6 december, maar op 12 december gevierd. Op Texel vieren we naast Oude Sunderklaas ook gewoon Sinterklaas,' legt Elko Vermeulen, voorzitter van de Historische Vereniging Texel, uit.

Ouwe Sunderklaas kan het beste omschreven worden als een kruising tussen carnaval en een maskerade, zoals nog in Den Brielle wordt gevierd. Ook op de andere Waddeneilanden vinden dergelijke feesten plaats: Sunderum op Terschelling, Sunderklazen op Ameland, Klaasohm op Vlieland en Klozum op Schiermonnikoog.

VAN DE STRAAT VEGEN

'Niemand weet precies waarom het feest zo heet, waarom het op die dag gevierd wordt en hoe oud het is.' Aan het woord is Wilma Eelman van de Historische Vereniging Texel. 'We hebben geprobeerd dat uit te zoeken. In het boek *Groen-Zwart – Texels in het hart – Beschouwing over een eilandcultuur*, van de bekende

antropoloog Rob van Ginkel, staat vermeld dat in 1816 burgemeester G. Reinbach het feest probeerde te verbieden, tevergeefs.

Wel is duidelijk dat het feest in die tijd nogal verschilde van nu. Een citaat uit hetzelfde boek: 'In de vorige eeuw bood onderwijzer Dirk Dekker uit Oudeschild in een gedetailleerd relaas een blik op de feestelijkheden: 'Men beijvert zich om zich allergegrilligst, zoveel mogelijk afzigtelijk toe te takelen, geene kinderen of aankomende jongelingen mogen zich op straat vertoonen of ze hebben knuppel-slagen te vreezen, en na wandelingen door het dorp gaan ze, nu echter zonder meisje, naar den herberg, waar nu ook niet gedanst, wel gedronken wordt, en veelal loopt het met een kloppartij tusschen het minst beschaafde deel der aanwezigen af.'

Het is dus duidelijk, dat het feest minstens tweehonderd jaar oud is. De knuppel-slagen om kinderen en vrouwen het huis in te jagen en de vechtpartijen achteraf zijn inmiddels verleden tijd, al is het nog steeds gebruik om na het feest flink na te borrelen. Maar de kern van het feest, het verkleden, bestaat nog steeds.

WANTOESTANDEN

'Het gaat er tegenwoordig bij Ouwe Sunderklaas om om wantoestanden aan de kaak te stellen,' vertelt Vermeulen. 'Dat doet men verkleed met een masker op. Soms alleen, soms in paren en soms met een groep. Dan gaat men rond om

hier en daar zijn stukje te spelen, *speulen* in het Texels. De groepen bestaan vaak uit dezelfde mensen, die dat jaar na jaar doen.'

In elk dorp op Texel gaat dat net even anders. In De Cocksdorp wordt het nog in de huizen gespeeld, in de andere dorpen op straat. Soms op straathoeken in het lantaarnlicht, soms op een plein. In Den Burg speelt men wel op platte boerenwagens, getrokken door een tractor, maar in andere dorpen is daar niet genoeg ruimte voor en doet men het gewoon op straat. De onderwerpen die men behandelt zijn divers: in Den Burg is het vaak de eilandpolitiek, in de andere dorpen houdt men het dichterbij huis. Daar haakt men in op de situatie in het dorp. Sommigen hebben een heel decor mee, op een klein karretje, anderen houden het simpel. Men hangt ook wel een bord met uitleg of aanvullende tekst op het lichaam. Meestal wordt er op vier of vijf plaatsen gespeeld.

'Als je een scheve schaats rijdt in de tijd voor Ouwe Sunderklaas, dan weet je dat je gespeeld gaat worden!' lacht Vermeulen. 'Zo was er ooit een burgemeester die Cees Cognac genoemd werd. Een politieagent die hem dronken van de weg af gehaald had, werd ontslagen. Nou, dan kan je erop wachten dat dat gespeeld wordt. Maar degene die dat speelde, werd van de straat gehaald onder het mom van een belediging van een ambtenaar. Zodra hij weer vrij was, haalde hij een touw met schoenen van huis en liep in dezelfde outfit over straat met een bordje: wie de schoen past... Het is een soort afreageren. En na de stukjes en de prijsuitreikingen drink je weer samen.'

Ouwe Sunderklaas is nog steeds erg populair op het eiland, vooral vanwege de gezelligheid. Bijna iedereen doet mee, als speuler of als publiek. Zelfs de plaatselijke krant helpt Texelaars bij het bedenken van een geschikt onderwerp door het

Ouwe Sunderklaas geeft de Texelaars de mogelijkheid om kritiek te leveren in de vorm van een verkleedspel.

publiceren van overzichten van het nieuws van het afgelopen jaar. 'En de dorpscommissies stimuleren het ook. Zij loven prijzen uit voor de speulers in verschillende categorieën. Eerst 's middags voor de kinderen en dan 's avonds voor de volwassenen.'

DE JEUGD

Jong geleerd is oud gedaan. Dat geldt zeker voor Ouwe Sunderklaas. De kinderen op Texel groeien ermee op en voor wie het niet helemaal snapt, komen afgevaardigden van de dorpsbe-

sturen naar scholen om het uit te leggen en de kinderen te stimuleren zelf ook mee te doen. 'De populariteit wisselt wel door de jaren heen,' vertelt Elko Vermeulen. 'Er doen veel jongeren mee. De dorpscommissies stimuleren het door de prijzen en wisselbekers. Dat werkt goed, al is de spontaniteit er wel een beetje minder door geworden.'

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw heb je soms vervelende bijverschijnselen. Als het feest in het weekend valt, komen er veel

jongeren van buiten Texel naar het eiland. 'Niet om mee te doen, maar alleen voor het drinken. Dan laten ze zich van tevoren al vollopen, vieren flink feest en gaan ze met de eerste boot weer terug.'

Nu gebiedt de eerlijkheid wel om te zeggen, dat de Texelaars zelf ook wel van een feestje houden. 'Tegenwoordig gebeurt het vaak dat er de volgende dag nog *nageklaasd* wordt,' vertelt Wilma Eelman. 'Om de restjes van de vorige dag op te maken. Niet iedereen doet dat overigens.'

IDENTITEIT

Het feest komt binnenkort op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Zijn de Texelaars niet bang voor nog meer feestgangers van buitenaf? 'Ach, in de zomer trekt Texel zo'n 600.000 toeristen. Dan kunnen we die met Ouwe Sunderklaas wel aan. Veel Texelaars komen er trouwens voor terug. Mensen die ooit op Texel gewoond hebben en voor studie, werk of iets anders verhuisd zijn, gaan 's middags of 's avonds op de twaalfde terug naar het eiland. Je iet dan vaak een hele sliert mensen naar de boot gaan.'

EEN BIJZONDER DECEMBERFEEST

Hoe zien Texelaars zelf het feest? 'Dat is wisselend,' vertelt Eelman. 'Sommigen zijn er trots op, anderen laat het volkomen koud. Over het algemeen is er een heel actieve tendens. Er is genoeg deelname, mede door de dorpscommissies die de organisatie op zich genomen hebben. Je kunt het wel zien als een onderdeel van de Texelse identiteit.'

In 1993 schreef Rob van Ginkel daar al over: 'Hoe kortstondig ook, de viering van Ouwe Sunderklaas kan een gevoel van ergens thuis-horen, van samenzijn en van het deel uitmaken van een gemeenschap laten herleven en daarmee ook een beeld van eenheid, van solidariteit naar buiten projecteren. (...) Dat het feest buiten het toeristenseizoen valt, kan hieraan te meer bijdragen. Gevrijwaard van de blikken van buitenstaanders is men onder elkaar, wat het verstevigen van oude banden en het uitdrukking geven aan een wij-ideaal vergemakkelijkt.'

In 2012 ratificeerde het Koninkrijk der Nederlanden de UNESCO Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) werd als *competent body* aangewezen om deze conventie te implementeren en kreeg ook als taak om een Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland te organiseren, waarvoor, volgens het *bottom up* principe van de UNESCO conventie, gemeenschappen konden voordragen, dat wil zeggen erfgoeddragers die zich willen inzetten voor het levend houden van een element van immaterieel erfgoed.

Het voordrachtformulier sluit nauw aan bij de voordrachtformulieren die UNESCO zelf gebruikt voor bij de internationale voordrachten en sluit ook nauw aan bij het systeem dat in Vlaanderen wordt gehanteerd. Een Nationale Inventaris is meer dan een lijstje van tradities, in de UNESCO filosofie is het een manier om immaterieel erfgoed te organiseren en de verantwoordelijkheid vooral daar te leggen waar hij hoort: bij de erfgoeddragers zelf. Een tweede wens die werd uitgesproken, is dat de inventaris enigermate de diversiteit van immaterieel erfgoed in Nederland zou moeten weerspiegelen, in geografisch opzicht, met betrekking tot verschillende generaties, met betrekking tot verschillende etniciteiten.

VLIEGENDE START

In vergelijking tot andere landen ging Nederland voortvarend te werk. Waar in Vlaanderen sinds 2008 (het moment waarop de Unesco conventie in Vlaanderen in werking trad) 42 elementen van immaterieel erfgoed op de Vlaamse inventaris geplaatst zijn, hebben in Nederland, in een kortere periode, tot en met september 2015, 86 gemeenschappen hun weg gevonden naar de Nationale Inventaris, meer dan twee keer zoveel in een kortere periode.

Wat ook opvalt, is dat de Vlaamse lijst veel traditioneler is, met tradities als de Bloedprocessie in Brugge en de Garnaalvisserij in Oostduinkerke. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat Nederland een diverse lijst nastreeft, waardoor tradities als de Hennakunst inmiddels

Stand van zaken op 29 september 2015

een plaats hebben verworven op de Nationale Inventaris. De spreiding over verschillende provincies is redelijk goed geslaagd blijkens onderstaande cijfers, met Noord-Brabant, Limburg, Zuid-Holland en Gelderland als de koplopers, niet toevallig de meest bevolkingsrijke provincies van Nederland. Steden als Amsterdam, Utrecht en Rotterdam hebben ieder al meer dan twee tradities op de inventaris staan.

De verdeling over de verschillende domeinen die in de conventietekst worden genoemd, is ongelijk. Het overgrote deel van de elementen van immaterieel erfgoed valt in de categorie Sociale praktijken, rituelen en feestelijke gebeurtenissen. Hierin wijkt Nederland overigens niet af van de internationale representatieve lijst van UNESCO, ook internationaal is dit de rijkst gevulde categorie waarin de meeste tradities vallen. Opvallend op de Nederlandse inventaris is nog het hoge aandeel ambachten, 23, wat er ongetwijfeld mee te maken zal hebben dat VIE de Jaren van het Ambacht heeft georganiseerd, waardoor dit thema meer in de belangstelling kwam.

De laatste tabel betreft een overzicht van het aantal vrijwilligers/beoefenaars die actief betrokken zijn bij de organisatie van de tradities per categorie. De cijfers zijn

ontleend aan een onderzoek van VIE en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed naar de 64 tradities die eind 2014 op de Nationale Inventaris stonden. Gemeten aan de 64 tradities die toen op de Nationale Inventaris stonden, is de immaterieel erfgoedsector een sector waarin veel vrijwilligers actief zijn (172.167) en die veel bezoekers trekt (7.863.200).

DE CIJFERS

Sinds 2012 heeft de Toetsingscommissie het groene licht gegeven voor plaatsing van in totaal 86 elementen van immaterieel erfgoed op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland.

Gespreid over de jaren:

2012:	6
2013:	37
2014:	25
2015:	18 (tot en met september)

Nationale Inventaris Immaterieel Erfgoed in Nederland in cijfers

Gespreid over de verschillende domeinen die in de tekst van de UNESCO conventie worden genoemd:

a.	orale tradities	geen
b.	podiumkunsten	3
c.	sociale praktijken, rituelen en feestelijke gebeurtenissen	55
d.	kennis en praktijken van de natuur	4
e.	ambachten	23

Gespreid over de verschillende provincies:

Tradities met een nationale reikwijdte: 18	
Groningen:	1
Friesland:	2
Drenthe:	6
Overijssel:	8
Gelderland:	9
Zeeland:	1
Utrecht	4
Noord-Brabant	12
Limburg	9
Zuid-Holland	9
Noord-Holland	7
Flevoland	0

Bron: Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

VRIJWILLIGERS EN BEZOEKERS

Samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed deed het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed eind 2014 onderzoek naar het aantal beoefenaars (vrijwilligers) en bezoekers per element van immaterieel erfgoed op de Nationale Inventaris. Er stonden toen 64 elementen van immaterieel erfgoed op de Nationale Inventaris.

In het onderzoek werden de tradities toen uitgesplitst in 9 categorieën:

	Aantal	Vrijwilligers	Bezoekers per jaar
Ambachten en beroepen	10	2239	2541100
Culinaire tradities	1	20	8000
Evenementen	16	53700	1895000
Feesten en vieringen	14	56534	85800
Kunsten	7	159	1795500
Natuur	1	200	4500
Orale tradities	3	3350	7000
Sociale cohesie	7	20770	1523000
Vrije tijd	4	35159	3300
TOTAAL	63	172.131	7.863.200

Bron: Rijksdienst Cultureel Erfgoed en Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

HET *ritme* VAN DE STAD

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) is al enige tijd aan het experimenteren met het omgaan met nieuwe vormen van immaterieel erfgoed, met name in de stad.

Op vrijdag 9 oktober organiseerden we samen met anderen de studiedag *Het ritme van de stad. Immaterieel erfgoed in een dynamische omgeving*. Hieronder volgen enkele bespiegelingen naar aanleiding van deze studiedag, die gehouden werd in Rotterdam.

TEKST Albert van der Zeijden Foto's Nationale Beeldbank

Experimenteren MET SUPERDIVERSITEIT

De vraag naar het immaterieel erfgoed in de stad speelt niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen, bijvoorbeeld Duitsland en Zwitserland. Vorig jaar organiseerden onze oosterburen al een vergelijkbare dag over Immaterieel Kulturerbe in der Stadt. Een van de deelnemers aan deze dag, Gertraud Koch, kwam speciaal naar Nederland om ons te informeren over de discussie in Duitsland. Tijdens de studiedag *Het ritme van de stad*, georganiseerd in samenwerking met Imagine IC en de beide stadsmusea in Rotterdam en Amsterdam, was een keur van sprekers aanwezig, die allen vertelden over verschillende aspecten van immaterieel erfgoed in de stad. Er werden vooral veel vragen gesteld, zoals: heeft de stad wel een eigen ritme, scherp onderscheiden van dat van de regio? Zijn er andere vormen van immaterieel erfgoed populair? Hoe om te gaan met de superdiversiteit van de grote steden in de Randstad?

Voor VIE was de vraag toegespitst op de West-Kruiskade in Rotterdam. De mensen van de West-Kruiskade denken er namelijk over om hun wijkcultuur voor te dragen voor de Nationale Inventaris. Maar wat betekent immaterieel erfgoed in een cultureel diverse wijk als de West-Kruiskade in Rotterdam? Wat is een gemeenschap, in deze wijk met meer dan 160 etniciteiten en wat zou je precies moeten voordragen voor de Nationale Inventaris? Betekent 160 verschillende etniciteiten in één wijk evenzovele tradities om te borgen, of mis-

schien zelfs een veelvoud ervan? Kun je zoveel tradities wel onderbrengen in een gezamenlijke aanvraag en hoe kun je het borgen van al deze verschillende tradities faciliteren? Ook de mensen van de West-Kruiskade zelf worstelen met deze vragen, waarover ze in gesprek zijn met de consultants van VIE die deze aanvraag begeleiden.

Urbane cultuur?

Over wat een stad nu precies karakteriseert, verschillen de wetenschappers van mening, zo vertelde de Duitse spreker Gertraud Koch. Voor de een heeft het iets te maken met de omvang, voor de ander met de kosmopolitische sfeer van uitwisseling en contact die er heerst. Steden hebben ieder een eigen uitstraling. Berlijn 'voelt' anders dan Londen of Parijs. Toch hebben deze steden ook veel gemeen, bijvoorbeeld dat ze vele verschillende soorten bevolkingsgroepen herbergen, verdeeld over verschillende wijken, die ieder ook weer een eigen uitstraling kunnen hebben.

Tijdens de studiedag kwamen met name drie aspecten aan bod:

1. de jongerenculturen in de stad
2. diversiteit en etniciteit
3. hoe erfgoedinstellingen zouden kunnen omgaan met deze diversiteit

Al snel werd duidelijk dat je niet kunt spreken van een specifieke, 'urbane cultuur'. De stad wordt niet gekenmerkt door 'eigen' tradities, die speciaal voorbehouden zouden zijn aan een stad. De stad representeert veeleer een kosmopolitisch-dynamische sfeer, waarin tradities zich op een dynamische manier ontwikkelen. In feite geldt deze dynamische sfeer ook al voor Nederland als geheel. De tijd dat we nog konden spreken van ruimtelijk geïsoleerde gemeenschappen ligt al lang achter ons. Er is altijd sprake geweest van uitwisseling en contact en daarmee van dynamiek. Al lijkt het tempo in de steden, alsmede de snel wisselende samenstelling van de stedelijke bevolking, dit proces alleen maar versneld te hebben.

Superdiversiteit

De jongerenculturen zoals die tijdens de studiedag werden besproken, omvatten de feestcultuur, het straatvoetbal en de technocultuur. Het zijn allemaal voorbeelden van dynamische groeps culturen, met vaak een internationale, kosmopolitische uitstraling. Jasmijn Rana behandelde de jongerenculturen vanuit het perspectief van de superdiversiteit.

De steden herbergen verschillende soorten bevolkingsgroepen, elk met hun eigen cultuur.

Volgens haar zitten er vluchtige gemeenschappen achter, veeleer op te vatten als snel wisselende, dynamische netwerken, ook wel 'lichte' gemeenschappen genoemd. Bruno Boom illustreerde dit met zijn lezing over techno. De technoscene begon ooit, eind jaren zeventig, in arme industriewijken in Detroit en Frankfurt. Mensen die erbij horen, zijn onderdeel van de scene met, letterlijk, een eigen taal en met eigen gewoonten en gebruiken.

Maar zijn dergelijke cultuuruitingen ook immaterieel erfgoed? Moet je van elke cultuuruiting immaterieel erfgoed willen maken? Jongeren doen gewoon wat ze doen, wat voegt het toe om het immaterieel erfgoed te noemen, iets wat je wilt borgen voor de toekomst? Bruno Boom ziet plaatsing van de technocultuur op een Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed als een vorm van erkenning van jongerencultuur. De Nationale Inventaris zelf wordt er diverser door. Omgekeerd zou plaatsing een manier zijn om jongeren bij immaterieel erfgoed te betrekken. Jongeren zouden zich volgens Boom zelfs aangesproken kunnen voelen door het borgingsperspectief van de UNESCO conventie. Techno staat immers bol van skills en vaardigheden die de dj's willen overdragen naar potentiële nieuwe dj's.

De 'scene' is echter niet een duidelijk afgebakende gemeenschap, zoals de gemeenschappen waar UNESCO het over heeft. Je kan ze het best definiëren als netwerken, maar dat maakt ze wel lastiger te operationaliseren vanuit het perspectief van de UNESCO conventie.

Wie wil zich bijvoorbeeld namens de scene opwerpen om een bepaalde traditie of cultuuruiting van jongerencultuur te borgen?

Etniciteit

Iets dergelijks geldt ook voor etniciteit, het tweede thema dat tijdens de studiedag werd besproken. Ook voor etniciteit wordt tegenwoordig het label superdiversiteit gebruikt. Geen enkele bevolkingsgroep kan tegenwoordig nog bogen op een meerderheidspositie in de wijk. Bewoners van de stad hebben allemaal verschillende achtergronden en worden beïnvloed door uiteenlopende tradities. In al zijn dynamiek en uitwisseling is ook dit immaterieel erfgoed onmogelijk nog vast te pinnen aan duidelijk gemarkeerde gemeenschappen met duidelijk afgegrenste tradities. In die zin is het woord 'multiculturaliteit' achterhaald, de situatie waarin verschillende etnische culturen met ieder 'eigen' gewoonten en tradities naast elkaar leven. Alles loopt in zekere zin door elkaar. Immaterieel erfgoed is een vorm van culturele bricolage geworden, waarin de

Jongerencultuur kenmerkt zich door vluchtige, snel wisselende en dynamische netwerken.

verschillende netwerken zich tradities uit diverse culturen eigen maken en die samenvoegen tot een eigen geheel.

Ondertussen blijft culturele verworteling belangrijk. Het bleek uit het verhaal van Marleen de Witte over *African by design*. Hierin schetste De Witte de populariteit van Afrikaanse tradities in bijvoorbeeld kleding en haardracht, waarvoor de dragers zelf regelmatig het woord 'erfgoed' gebruiken. Met andere woorden: de cultuuruiting is voor hen belangrijk, omdat die te maken heeft met het eigen erfgoed.

Dat wortels belangrijk zijn, bleek ook uit de presentaties van de henna- en van de ebru-schilderkunst, waarbij het opvallend was dat de hennakunstenaars zich niet alleen laat inspireren door haar eigen Marokkaanse roots, maar ook door Indiase hennatradities en ze in haar werk ook nadrukkelijk rekening houdt met waar men hier in Nederland behoefte aan heeft. Ze speelt, met andere woorden, in op de markt. De ebrukunstenaar vertegenwoordigt een rijke traditie, die in Nederland teruggaat tot minimaal de zestiende eeuw. Maar zijn kunstvorm is niet voorbehouden aan Rotterdam, de plaats waar hij werkt. Hij heeft contacten met ebrukunstenaars over de hele wereld, net zoals dat zijn cursisten zeker niet alleen uit Nederland komen. Net als bij jongerenculturen geldt dat etniciteit nauwelijks nog is vast te pinnen op eenduidige vormen en duidelijk afgebakende gemeenschappen. Het is allemaal veel vloeiender en vluchtiger geworden.

Culturele ruimte

Een derde concept dat tijdens de studiedag uitvoerig besproken werd, was dat van de culturele ruimte. Doet de ruimte er eigenlijk nog wel toe, als ebru net zo goed beoefend kan worden in alle steden in West-Europa of in Turkije zelf? Geldt voor ebru en ook voor de

HOE KUN JE DIVERSITEIT *borgen?*

hennakunst niet veel meer een virtuele ruimte, gefaciliteerd door de moderne sociale media die contacten mogelijk maken over de hele wereld en daarom zorgen voor een eigen dynamiek?

Tegelijk geldt dat cultuuruitingen altijd worden gepraktiseerd en beoefend in een bepaalde ruimte, soms in een virtuele ruimte, maar vaak ook in een concrete fysieke ruimte, zoals ook de West-Kruiskade een culturele ruimte vertegenwoordigt, waarin mensen samenleven en hun cultuuruitingen praktiseren. Ook het concept culturele ruimte is echter gedynamiseerd. De ruimte wordt gevuld en soms betwist door de verschillende groepen in de wijk. Keti Koti, het Zomercarnaval in Rotterdam, het Drakenfeest op de West-Kruiskade, krijgen hun specifieke kleur en uitstraling door de mensen die eraan deelnemen en door de plek waar ze gevierd worden, in de groot-

Tradities zijn nooit los te koppelen van de plek waar ze gepraktiseerd worden.

stedelijke Rotterdamse omgeving met haar vele verschillende etniciteiten. Graffitikunstenaars veroveren de publieke ruimte met hun illegale maaksels, ook de tegencultuur hoort echt bij de stad. Wetenschappers spreken daarom graag van wat zij noemen de interactive creation of space.

Tradities zijn nooit los te koppelen van de plek waar ze beoefend en gepraktiseerd worden. Maar feesten in hun grootstedelijke omgeving dienen op een dynamische manier te worden benaderd. Dat maakt het lastig om individuele etnische tradities te isoleren. De moderne stedelijke cultuur is veel dynamischer dan dat en wordt veel meer gekarakteriseerd door contacten en uitwisseling.

WAT MOET JE OP DE *Nationale Inventaris* ZETTEN: DE AFZONDERLIJKE TRADITIES OF HET GEHEEL AAN CULTUREN IN EEN RUIMTE?

Aan de slag met diversiteit

Wat betekent dit voor erfgoedinstellingen als de beide stadsmusea, Museum Rotterdam en Amsterdam Museum, en voor Imagine IC en VIE, die in hun activiteiten de superdiversiteit van de stad zichtbaar willen maken? Wat betekent het als je diversiteit wilt borgen, in al haar dynamiek en veelkleurigheid? De beide stadsmusea doen er alles aan om de diversiteit in al haar dynamiek te documenteren en zichtbaar te maken in hun presentaties, door bijvoorbeeld, zoals in Museum Rotterdam, verhalen te vertellen over hoe Rotterdamers hun stad maken. Imagine IC zet zich nadrukkelijk in om verhalen over actueel samenleven te verzamelen, te verbeelden en te bewaren. Voor VIE is de uitdaging om de dynamische gemeenschappen in de stad, op te vatten als snel wisselende netwerken, een plaats te geven en daarbij een essentialistische invulling van tradities – maar ook van gemeenschappen – te voorkomen.

De UNESCO Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed laat enige ruimte om de West-Kruiskade voor te dragen als een gezamenlijke culturele ruimte. In artikel 2, lid 1 wordt immaterieel erfgoed immers omschreven als 'de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden – met inbegrip van de bijbehorende instrumenten, voorwerpen, artefacten en culturele ruimtes – die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed'.

Het laatste woord is hier echter nog niet over gezegd. Toen de UNESCO Conventie tot stand kwam, werd nog niet gedacht aan multi-etnische wijken zoals in Rotterdam, men hanteerde toen nog een traditioneel beeld van multiculturalisme, van naast elkaar levende gemeenschappen met ieder hun eigen cultuur. Deze opvatting van cultuur is echter weinig geschikt om toe te passen op de superdiverse wijken in de grote steden in Europa. We moeten, met andere woorden, op zoek naar nieuwe inzichten en naar nieuwe duidingen.

Samenhang schuilt in de diversiteit

Volgens de mensen van de West-Kruiskade schuilt de samenhang van de wijk in zijn superdiverse karakter. Het is de diversiteit van deze wijk die de West-Kruiskade tot West-Kruiskade maakt: zijn vele verschillende winkels met ondernemers van diverse etnische herkomst, de gezamenlijk gevierde feesten, zoals het Drakenfeest en Ketu Koti. Het Drakenfeest is van Chinese herkomst, maar wordt in Rotterdam allang niet meer gevierd door de Chinese gemeenschap alleen. Het is een feest van alle etniciteiten geworden en ontwikkelt zich dan ook op een manier waarin West-Kruiskaders van welke achtergrond dan ook in participeren. Iets dergelijks geldt ook voor

Ketu Koti. Ketu Koti dien je dan ook niet te beschouwen als een feest van slechts een van de etnische gemeenschappen in de wijken. Het is een feest waar in principe de hele wijk in participeert. Je draagt deze feesten dan ook niet voor als feesten van de Chinese of van de Antilliaanse gemeenschappen. Je draagt deze feesten voor als feesten van de West-Kruiskade.

Dit zou betekenen dat wanneer je de West-Kruiskade voordraagt voor de Nationale Inventaris, je er niet enkele 'etnische' tradities moet uitlichten, dat zou teveel het gevaar van essentialisering inhouden, maar juist de nadruk moeten leggen op de dynamiek en uitwisseling in de wijk. Dit sluit aan bij de praktijk. Als etnische ondernemer in de West-Kruiskade voelt Jinai Looi zich bijvoorbeeld geïnspireerd door de Taiwanese keuken waarin haar moeder haar heeft ingewijd. Maar ze is geboren in Singapore en opgegroeid in Rotterdam. Met haar onderneming Het Zesde Geluk verzorgt ze diverse internationale kookworkshops (van authentiek Griekse tot en met de verfijnde Aziatische keuken) en verdiept zich ook in de Japanse en de Koreaanse keuken. Diversiteit is haar handelsmerk en het zou dan ook logischer zijn om deze diversiteit, zoals die vorm krijgt op de West-Kruiskade, voor te dragen voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Dus niet de traditionele Taiwanese keuken, maar liever de diversiteit aan eetculturen in de West-Kruiskade, waar Jinai Looi op inspeelt.

Borgen?

Ook de kwestie van wat je nu precies moet borgen – en op welke manier – is bij de West-Kruiskade nog een open vraag. Naar mijn mening zijn het vooral de diversiteit en de onderlinge dialoog en uitwisseling die je zou moeten garanderen en faciliteren. Wat je dan zou borgen en in stand wilt houden, is de diversiteit van de wijk. En wat je faciliteert, zijn de momenten van uitwisseling en contact, de interactive creation of space. Maar of zo iets

De stadsmusea in Rotterdam en Amsterdam willen de diversiteit in al haar dynamiek documenteren en zichtbaar maken.

haalbaar en bruikbaar is, zal de tijd moeten leren. In die zin zal een voordracht van de West-Kruiskade altijd een experiment zijn, in nauwe samenspraak met de netwerkgemeenschap van deze superdiverse wijk.

Als je de West-Kruiskade voordraagt als gezamenlijk gedeelde culturele ruimte, dan is het wel belangrijk om de voordracht concreet te maken. Dit zou kunnen door de voordracht toe te spitsen op enkele gezamenlijk beleefde feesten, zoals de Rotterdamse Ketu Koti-viering of het Rotterdamse Drakenfeest. Daarnaast zou de voordracht verbonden kunnen worden met een thema of een cluster van tradities waarin de onderlinge uitwisseling en dynamiek voorop staat en de diversiteit van de wijk tot uiting komt. Tradities verbonden met de eetcultuur lijken daarvoor zeer geschikt, omdat ze in de wijk nu al als zodanig worden beleefd. Wat betreft het borgen: wat de wijk in stand wilt houden is de diversiteit in al haar dynamiek. Daar dienen de borgingsmaatregelen zich dan ook te richten: op het versterken van onderlinge netwerken en investeren op gezamenlijk gedeelde feesten en momenten. Een gezamenlijk gedeeld netwerk dat dit zou kunnen vormgeven, zou de drager moeten zijn van de voordracht.

Een alternatieve benadering zou kunnen zijn om de voordracht los te koppelen van de culturele ruimte van de West-Kruiskade en te focussen op de afzonderlijke tradities, uiteraard in al hun dynamiek

en verandering en zeker niet opgevat als essentialistisch geheel. Daar heeft VIE inmiddels ervaring mee opgedaan door de voordracht van de hennakunst. In het geval van de West-Kruiskade zou ik dat jammer vinden, omdat je de tradities dan niet langer beschouwt in hun onderlinge samenhang maar ze in zekere zin isoleert van elkaar en je de West-Kruiskade niet meer als zodanig kunt voordragen voor de Nationale Inventaris.

Wat te alle tijde voorkomen moet worden, is een essentialistische opvatting van tradities, al dan niet verbonden met essentialistisch opgevatte gemeenschappen. Dat zou ook niet passen in de UNESCO Conventie van het Immaterieel Cultureel Erfgoed, die immers uitgaat van tradities die steeds 'opnieuw gecreëerd worden door gemeenschappen en groepen in reactie op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis'. Het is nu tijd om te experimenteren over de vraag of de UNESCO conventie ook van betekenis kan zijn voor immaterieel erfgoed in een superdiverse omgeving!

Feestelijk jubileum SPLIKA

De Stichting SPLIKA heeft onlangs haar vijftienvigjarig bestaan gevierd. SPLIKA staat voor Stimulá Papiamentu, Literatura i Informashon riba Kultura di Antianan abou. Oftewel in het Nederlands: het stimuleren van het Papiaments, van de literatuur en de informatie over de cultuur van de Antilliaanse Benedenwinden. De geschiedenis van de stichting laat zien hoe een negatieve ontwikkeling omgezet kan worden in iets positiefs, ook voor immaterieel erfgoed.

‘Een van de twee aanleidingen om SPLIKA op te richten, was dat er in die tijd Antillianen massaal naar Nederland trokken en wij een bijdrage aan de zelfredzaamheid van deze groep wilden bieden door die op te vangen in de eigen taal. Verder kwamen Antillianen steeds negatief in het nieuws,’ vertelt Ruben Severina, voorzitter van SPLIKA. ‘We wilden dat graag veranderen. De andere aanleiding was dat er steeds meer vraag kwam naar cursussen Papiaments. Dat had misschien wel met elkaar te maken. Negatieve publiciteit is tenslotte ook publiciteit. Er was zo veel vraag naar Papiaments, dat we soms wel twaalf groepen op één avond hadden. Dat wilden we landelijk beter coördineren, vandaar de oprichting van de stichting.’

PAPIAMENTS

We praten over het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. De belangstelling voor het Papiaments kwam van verschillende kanten: witte Nederlanders die een relatie met een Antilliaan hadden, Nederlanders die geïnteresseerd waren geraakt door de publiciteit, maar ook van scholen die Antilliaanse kinderen en ouders beter wilden begrijpen en overheidsinstanties die Antilliaanse jongeren wilden aanspreken in hun eigen taal, om maar enkele voorbeelden te noemen.

‘Het was een goede manier om Antillianen beter op te vangen, in hun eigen taal. We hadden grootse plannen. We zijn begonnen met de taal, naderhand zijn we ons meer gaan toelagen op bijeenkomsten. Er waren op een gegeven moment zelfs plannen om via Teleac een cursus Papiaments aan te bieden. Helaas is dat niet doorgegaan wegens bezuinigingen.’

Hoe zat het met het bestuur? ‘We hadden geen moeite om bestuursleden te vinden. Het bestuur bestond in het begin uit zeven mensen, deels Antilliaans, deels witte Nederlanders. Een van hen, Willem Gijssen, was directeur van een mavo. Hij heeft ervoor gezorgd dat er op zijn school les werd gegeven in Spaans en Papiaments, als eerste mavo-school ter wereld.’ ‘De aandacht voor die talen schiep de mogelijkheid voor de ouders om in het Papiaments te praten, zodat de betrokkenheid van de ouders verbeterde. Antilliaanse kinderen hebben meer affiniteit met Spaans, dus slaagden ze sneller

soms geen Papiaments meer. Dichters maken wel gebruik van Papiaments, maar ook van Spaans en Engels. In Nederland zie je dit verschijnsel minder erg dan op Aruba.’

Het is natuurlijk wel zo dat talen veranderen, zoals al het levend immaterieel erfgoed. Het verandert mee met elke nieuwe generatie. ‘Dat is zo, dat moet je ook niet tegenhouden,’ geeft Severina toe. ‘Dat is juist het interessante aan taal, die is altijd in beweging. Als men iets leuk hoort, pikt men het op. Juist bij jongeren zie je dat het eerst.’ De geschiedenis van het

Papiaments laat dat ook zien: de taal bestaat voor een groot deel uit woorden van Nederlandse, Portugese, Engelse, Franse en Spaanse herkomst. ‘Misschien moeten we een keer een rap-wedstrijd in het Papiaments uitschrijven om jongeren te stimuleren in die taal te spreken,’ denkt Severina hardop.

BELEIDSMATIG VLAK

Tegenwoordig nemen de lessen Papiaments minder plaats in binnen de activiteiten van SPLIKA dan in de beginjaren. ‘Er is meer concurrentie. Dat is op zich natuurlijk een goed teken. We hebben nog steeds vaste afnemers zoals het VU Medisch Centrum. Wij geven de cursussen aan de stagiaires die naar de ABC-eilanden gaan. We hebben ondertussen ook meer andere activiteiten om mensen te trekken, onder meer op het beleidsmatige en het culturele vlak. Maar ook daarvan heb ik de indruk dat de gemiddelde leeftijd nogal hoog ligt. Jongeren trekken blijft een probleem.’

‘Op het moment zijn we bezig om op Europees niveau aandacht te krijgen voor de erkenning van Papiaments als zogenaamde kleine taal. Eigenlijk vergelijkbaar met de status van het Fries. Zo is er in onze activiteiten steeds meer een verschuiving merkbaar naar het beleidsmatige terrein. Dat is overigens een bewuste keuze.’

CONTACT MET DE ANTILLEN

Is er veel contact tussen SPLIKA en de Antillen? ‘Jazeker,’ beaamt Ruben Severina. ‘Soms helpen

25 JAAR AANDACHT VOOR DE ANTILLIAANSE TAAL EN CULTUUR

voor hun examen. Die lessen waren dus een gouden greep,’ vertelt Severina. Helaas is dit initiatief door fusies, en wederom bezuinigingen, in de kiem gesmoord. Maar SPLIKA staat nog steeds achter de filosofie van dit idee.

JONGERENCULTUUR

Tegenwoordig bestaat het bestuur uit negen mensen. Over animo heeft SPLIKA nog steeds niet te klagen, al maakt Severina wel een kanttekening. ‘Ik ben zelf achter in de vijftig en tweederde van het bestuur is ouder dan ik. Het is een gegeven dat gepensioneerd meer tijd hebben voor dit soort functies en de bestuurleden van SPLIKA doen hun werk met verve, maar vers bloed zou wel goed zijn.’

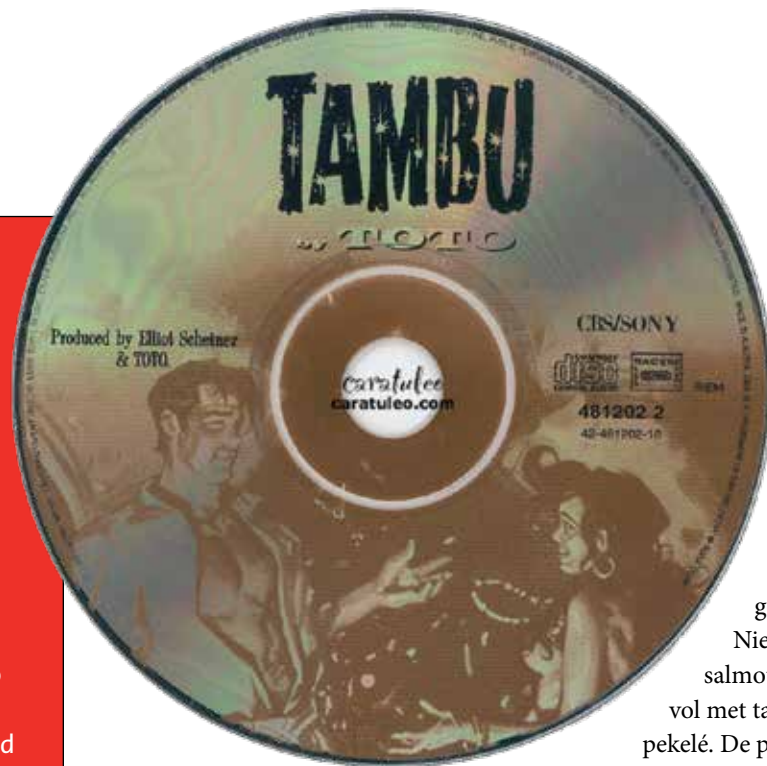
SPLIKA wil het Papiaments stimuleren, zowel in Nederland als op de Antillen. Is dat nodig? ‘SPLIKA richt zich met name op Nederland, maar op Aruba zie je dat de jeugd erg Amerikaans geworden is. Ze spreken daar onderling

INVENTARISATIE TRADITIES VAN ABC-EILANDBEWONERS IN NEDERLAND

Een speciale werkgroep van SPLIKA nam de klus op zich om de hier levende tradities van mensen met roots op Aruba, Bonaire en Curaçao in Nederland te inventariseren. Via de Facebookpagina van SPLIKA werd de gemeenschap op de hoogte gehouden en konden mensen hun belangrijke tradities opgeven. Op woensdag 21 oktober was de inventarisatie klaar en presenteerde de werkgroep de uitgebreide lijst in het Arubahuis aan circa veertig aanwezigen.

Via een stemmingsronde kon iedereen drie tradities op de lijst aankruisen die zij als eerste zouden willen voordragen voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. De stemmen werden door de werkgroep geteld en uiteindelijk werden de drie gekozen tradities bekendgemaakt: Papiaments (als overdrachtsmiddel in verhalen, boeken, poëzie, liederen, spelletjes en gebruiken) *tambú* (het maken en bespelen van deze drum en de gelijknamige dans) en de *kaha di òrgel* (de wijze van vervaardigen van de orgelkast en de kennis over het produceren van de muziek voor dit instrument).

De werkgroep is nu bezig om voor deze tradities erfgoedzorgplannen te schrijven, met als doel om de drie tradities op korte termijn op de Nationale Inventaris te plaatsen. Hiermee is alvast een begin gemaakt met erfgoedzorg voor tradities van de ABC-eilandbewoners in Nederland. Er kunnen er nog vele volgen!

we organisaties daar en we gaan er ook regelmatig naartoe. Zelfs op vakantie snoep ik een paar dagen af om ook zinvol in te vullen voor SPLIKA. We zitten met zijn allen in een platform en komen jaarlijks bij elkaar. Zo hebben we laatst meegewerkt aan de onthulling van een plakkaat ter nagedachtenis aan Tula op Curaçao. Tula is een grote held, hij was een van de leiders tijdens een slavenopstand in 1795. SPLIKA heeft dat plakkaat helemaal gefinancierd.'

SPLIKA houdt zich ook bezig met culturele tradities. 'Dan moet je denken aan levenslooprijetuelen en de tradities daaromheen, zoals bij geboorte en trouwen. Wij kijken naar tradities die in Nederland onder de Antilliaanse gemeenschap leven, niet naar tradities die op de eilanden in zwang zijn. Vaak vallen ze wel samen.'

Hoe zit het met het ontstaan van nieuwe tradities of aanpassingen van Antilliaanse tradities aan de omstandigheden in Nederland? Heeft Severina die al gesignaleerd? 'Nee, eigenlijk niet. Aan de tradities wordt overigens niet statisch vastgehouden, maar de verplaatsing naar Nederland is relatief gezien van vrij jonge datum. Er is de laatste jaren ook veel contact met de Antillen, door goedkope vliegtickets en internet. Waarschijnlijk ontwikkelen de tradities zich daar en hier daarom niet apart.'

Kan Severina een paar voorbeelden noemen van Antilliaanse culturele tradities? 'Alle Antilliaanse mensen uit Nederland proberen aan het einde van het jaar terug te gaan om samen het jaareinde te vieren. Een van de krachtigste tradities is in mijn ogen het uitroken van de

geesten met wierook. En met zijn allen naar de zee, als een soort doop. Dat wordt al heel lang gedaan.' Een beetje vergelijkbaar met de jonge Nederlandse traditie van de Nieuwjaarsduik, eigenlijk. 'Maar hier zouden we daar nooit aan meedoen. Veel te koud!'

En horen daar ook speciale gerechten bij? 'Natuurlijk. Als je goed Nieuwjaar wilt vieren, horen daar salmou en pekelé bij. Dan staan de tafels vol met taarten en schaaltes met salmou en pekelé. De pekelvis kwam uit Nederland, in tonnetjes. Daar werden later speciale trommels van gemaakt, de bari. Die werden gebruikt voor de tambú, de muziek bij het dansen tijdens de nieuwjaarsfeesten.'

JUBILEUM

Natuurlijk was lekker eten ook onderdeel van de viering ter ere van het vijftienvestigjarig bestaan van SPLIKA. Voor het eerst werd daar een speciale prijs uitgereikt aan mensen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de Antilliaanse cultuur, een bronzen beeld dat de naam Danki di Bròns heeft gekregen. Het echtpaar van Putte-de Windt mocht de prijs in ontvangst nemen. Zij kregen die voor het maken van Papiaments lesmateriaal. De Danki di Bròns werd verder uitgereikt aan Izaline Calister, omdat ze op internationale podia altijd liederen in het Papiaments vertolkt en aan Wilbert Djaoen vanwege zijn culturele activiteiten. SPLIKA zou SPLIKA niet zijn als het aangegeven niet met het nuttige gecombineerd zou worden. Het tweede onderdeel van de viering was een symposium over de vraag of het mogelijk is dat de spellingen van Aruba met die van Curaçao en Bonaire verenigd kunnen worden. De viering werd afgesloten met een receptie onder het genot van de tropische klanken van de kaha di òrgel.

Culinaire kaskrakers zoals *De volmaakte Hollandsche keuken-meid* uit 1746 en *The naked chef* van Jamie Oliver uit 2000 zullen te zien zijn, net als *Bakken en braden met Barbie* uit 1966 en het legendarische kookboek *Koken Con Amore* van filmster Sophia Loren. Ook het *Oorlogskookboek* van A. Geurts en *Het nieuwe Haagse kookboek* van F.M. Stoll en W.H. de Groot zijn te bewonderen.

In elk van de zes grote zalen in het monumentale pand van Museum Meermanno wordt een thema uitgewerkt. De thema's zijn: Het koken van toen, Koken met beleid, Grenzeloos koken, Koken met sterren, Feestelijk koken en Koken met kinderen. Daarnaast zijn er diverse workshops. Kinderen kunnen winegums leren maken en spruitjespapier scheppen. Volwassenen leren hun favoriete recept tekenen met illustrator Héléne Peters.

Tentoonstelling *Aan Tafel!* is tot en met 31 januari 2016 te bezoeken in Museum Meermanno, Prinsessegracht 30, Den Haag.

EETCULTUUR IN NEDERLAND

Koken is een van de meest populaire bezigheden tegenwoordig. Door allerlei kookprogramma's op tv, boeken, blogs en tijdschriften heeft het vervaardigen van eten of het kijken daarnaar zich tot een ware *way of life* verheven. Maar koken is van alle tijden en kookboeken bestaan ook al eeuwen. De tentoonstelling *Aan Tafel!* laat dat op vermakelijke wijze zien aan de hand van receptenboeken voor huismiddeltjes, achttiende-eeuwse handgeschreven kookschriften en standaardwerken van de huishoudschool tot vooroorlogse reclame-uitgaven, populaire kooktijdschriften en glossy koffietafelboeken.

Verbonden door tradities

Half oktober vond een schitterend initiatief plaats in Amsterdam, genaamd Verbonden door Tradities. De Stichting Surinaamse Vrouwen Bijlmermeer (SVB) had samen met VIE en andere partners een feestelijke dag georganiseerd. De aanleiding was dat de tradities van het *angisa* binden en *koto* maken een jaar geleden op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland zijn geplaatst. De *koto* is de traditionele klederdracht van Surinaamse vrouwen en de *angisa* is de bijbehorende gebonden en gesteven hoofddoek.

'Enkele van de verplichtingen die het plaatsen van een traditie op de Nationale Inventaris met zich meebrengt, zijn het vergroten van de zichtbaarheid en het actief doorgeven ervan naar volgende generaties. In dat kader wilden wij een groter evenement organiseren rond het *angisa* binden

en *koto* maken,' vertelt Willy Esajas, voorzitter van de SVB. 'Wij wilden laten zien dat tradities verbinden en hebben daarom ook andere gemeenschappen met tradities op de Nationale Inventaris uitgenodigd. En het werkte: tradities verbinden echt!'

Burgemeester Franc Weerwind van Almere opende het feest en daarna ontrolde zich een veelvoud aan onderdelen. Het programma was werkelijk overvol: veel presentaties, lezingen, muziek en dans, kraampjes met eten, sieraden en *angisa*'s. Stooftjeperen en krentebrij gezellig naast *moksi alesi* en *bitawiri*. De workshops waren een groot succes: *angisa* binden naast Staphorster stipwerk. Een prachtig gezicht, al die mensen in hun vrolijk gekleurde *koto*'s en *angisa*'s of in de sierlijke Friese klederdracht samen aan het stippen, een enkeling ertussen in gewone kleren.

Vrijwel alle aanwezigen vonden het initiatief voor herhaling vatbaar. De doelen om tradities en de culturele verscheidenheid in Nederland zichtbaar te maken en de interculturele dialoog en het onderlinge respect te bevorderen, zijn ruimschoots bereikt. Hoewel de toeloop volgens de organisatoren iets tegenviel, zijn ze vastbesloten hier een terugkerend feestje van te maken. Wie weet is dit het begin van een nieuwe traditie!

Oproep tradities uit Gelderland

Het multimedialproject *Een wagen vol verhalen*, dat tradities, verhalen en gebruiken van Gelderland inventariseert én laat zien en horen via Omroep Gelderland, is een groot succes aan het worden. Op de bijbehorende website kunnen mensen hun verhalen en tips achterlaten. Als deze interessant genoeg zijn voor een uitzending, worden zij bezocht door het team in een bijzondere historische wagen. Op de site staan inmiddels zo'n 550 verhalen over gebruiken en tradities.

In januari start het derde seizoen. Als nieuw onderdeel in de uitzendingen gaan de makers een nieuwe doelgroep aanboren. Zij laten jongeren een traditie of gebruik nieuw leven inblazen. Zij zijn nog op zoek naar geschikte tradities.

Dus iedereen die suggesties heeft voor oude tradities uit Gelderland die het verdienen om nieuw leven in geblazen te worden, kan deze doorgeven aan *Een wagen vol verhalen* via de website.

www.eenwagenvolverhalen.nl

Heksenbijeenkomst, Frans Francken II 1607, Kunsthistorisches Museum Wenen

Heksenkeuken, Frans Francken II, Kunsthistorisches Museum Wenen

De oude propagandaoorlog trilt nog na

Het beeld van de heks

TEKST Elise Meier

AFBEELDINGEN Museum Catharijneconvent, Silver Circle

Hekserij als volkscultuur en als immaterieel erfgoed. Dat klinkt misschien vreemd, maar eigenlijk is het heel logisch. De heks als onderdeel van de volkscultuur is niet zo moeilijk te bedenken. Zeg eens eerlijk: als iemand het over een heks heeft, wat voor beeld komt er dan in u op? Een lelijke, oude vrouw, gebogen over de kookpot met een bezemsteel in de hoek en een paar vreemde, demonische wezens naast haar? Dat is het beeld dat de meeste mensen in de westerse wereld van een heks hebben. Dat is ook zoals een heks in volkssprookjes meestal tevoorschijn komt.

Maar dat beeld heeft niet altijd zo bestaan. Het is in feite terug te voeren op twee prenten van de Vlaamse schilder Pieter Bruegel. Het beeld van de heks zoals dat ook in onze tijd nog bestaat, is ingebed in ons collectieve geheugen, als onderdeel van onze volkscultuur. Dat dit beeld samengesteld is uit losse onderdelen, zal niet bij velen bekend zijn. Museum Catharijneconvent heeft daar een interessante tentoonstelling aan gewijd, gebaseerd op het proefschrift van Renilde Vervoort, die ook als gastconservator optrad. Zij heeft uitgezocht hoe oud het uniforme beeld van de heks is en waar het voor het eerst uitgebeeld is.

Renilde kwam erachter dat vanaf de zeventiende eeuw een heks op afbeeldingen voor ons heel herkenbaar is en in feite afgebeeld werd, zoals dat nu nog gebeurt. In de eeuwen ervoor was dat minder het geval en was het niet altijd enkel uit de afbeelding duidelijk dat het om een heks ging. Dan moest bijvoorbeeld de titel van het werk of de begeleidende tekst duidelijkheid verschaffen. In feite was het vóór de uitgave van twee prenten van de hand van Pieter Bruegel in de zestiende eeuw zo, dat heksen eigenlijk nooit het onderwerp waren van een schilderij, ze werden meer als illustratie in boeken afgebeeld.

Beeldtaal voor het volk

De uitgever Hiëronymus Cock gaf Pieter Bruegel opdracht om twee prenten te ontwerpen met als onderwerp hekserij. Bruegel maakte gebruik van losse onderdelen die al eerder werden gebruikt om heksen af te beelden, bijvoorbeeld in boeken over hekserij en tovenarij. Door dit te doen maakte hij een vaste iconografie van dit fenomeen. Voorheen konden heksen mannen en vrouwen zijn, jong en oud, met een scala aan attributen. Bruegel beeldde de heks af als lelijke, oude vrouw, roerend in een grote kookpot op het vuur in een schouw waaruit kwalijke rookwolven kwamen die enerzijds de heks konden laten vliegen en anderzijds allerlei rampen veroorzaakten zoals hagelstormen en slecht weer waardoor misoogsten op het land, branden in de steden en schipbreuken op zee ontstonden. De heks was omringd door een bezemsteel, waar zij op vloog, en enge beestjes die van duivelse makelij moesten zijn. Daarnaast beeldde hij ook acrobaten en goochelaars af, want hun kunsten moesten ook van de duivel afkomstig zijn.

Bruegel was in die tijd ook al een bekende kunstenaar die veel navolging kreeg. De prenten kwamen uit in 1565 en kunstenaars na hem zoals Herman Saffleven, Frans Francken II en

David Teniers II gebruikten deze beeldtaal en verspreidden het. Zo raakte het gewone volk, dat niet kon lezen maar wel de schilderijen en andere afbeeldingen kon zien, bekend met de verbeelding van de heks.

Heksenvervolgingen

Ooit was hekserij een normaal onderdeel van het dagelijks leven en werd het ook niet als iets slechts gezien. Het is tegenwoordig niet meer te achterhalen of heksen aanhangers van de voorchristelijke religies of kruidengenezers waren. Het woord heks was geen scheldnaam, eerder een eretitel, een aanduiding voor een wijze man of vrouw. Dat veranderde onder invloed van de kerk, die hekserij in de loop van de veertiende eeuw op één hoop gooide met afvallige stromingen, zoals die van de Waldenizers en de Katharen. De Dominicaanse orde was in 1216 opgericht om ketterij te bestrijden en werd in 1326 gemachtigd om heksen te vervolgen. Hun kruistocht tegen de hekserij begon in de Alpen en de Pyreneeën en werd sterk uitgebreid na de publicatie van de Heksenhamer (Malleus Maleficarum) en onder druk van de reformatie. Alle zogenaamde dwaalleren, inclusief hekserij, werden ketterij genoemd en moesten uitgebannen worden. De middelen om dat te doen werden steeds wreder. De inquisitie,

Opgezette roek op doodshoofd
Collectie MAS, Museum aan de Stroom
Foto Bart Huysmans

Hekensabbat, David Teniers II 1633 Musée de la Chartreuse Douai

Heksenfluit, versierd met doodshoofd en rattenpoot, circa 1850

Collectie MAS, Museum aan de Stroom

Foto Luis de Peuter

De moderne heksen of wicca's volgen een natuurreligie.

die hiervoor was aangesteld, gebruikte martelarij en brandstapels om de duivel uit te bannen.

Rampen zoals de Kleine IJstijd (circa 1430 tot 1850), diverse oorlogen, misoogsten, hongersnoden en pestepidemieën zorgden ervoor dat mensen geneigd waren een zondebok te zoeken. Zo gebeurde het dat heksen gedemoniseerd werden en er in de heksenjachten, die hun hoogtepunt hadden van 1560 tot 1680, in heel Europa tienduizenden mensen gedood werden, waarvan tachtig procent vrouwen. Vrije geesten, onafhankelijke vrouwen, mensen aan de rand van de samenleving, iedereen die afweek van wat als normaal beschouwd werd, was in principe verdacht en liep gevaar slachtoffer te worden van de inquisitie. De heks als oorzaak van ziekte en rampspoed zou nog eeuwenlang doorleven in het geheugen van de mensen. Nog steeds is heks een scheldwoord en in sommige culturen buiten West-Europa is de heksenjacht nog een levend fenomeen.

Tentoonstelling

De tentoonstelling in Museum Catharijneconvent laat aan de hand van prenten, boeken en schilderijen, waaronder enkele zeer zeldzame

exemplaren, zien hoe het beeld van de heks ontstond en plaatst het ook in die tijd met schilderijen van de Kleine IJstijd. Gruwelijk is de projectie op een wand waarop een afbeelding van Europa staat, met de in het rood oplichtende aantallen doden als gevolg van de heksenjachten. In de andere zalen zijn zogenaamde attributen van heksen te zien, zoals de hand van de gehangene of main de gloire, waarvan een kandelaar is gemaakt, en uiteraard de bezemsteel en de kat. Men geloofde dat een heks zich kon veranderen in een kat. Dit onderdeel doet denken aan sjamanisme.

In de rest van de zalen zijn schilderijen van andere meesters te zien met de bekende kenmerken van de heks. In een aparte zaal hangen schilderijen die de slechtheid van vrouwen benadrukken. Gaandeweg wordt duidelijk dat de angst voor heksen veranderde in een soort van griezelen en volksvermaak. Schilders gebruiken heksentaferelen vooral om hun vaardigheid in het schilderen en hun ongebreidelde fantasie te laten zien. Uiteindelijk is de heks geworden tot amusement, zoals in Disneyfilms. Het beeld van de heks is nog steeds zoals Bruegel dat heeft samengesteld, ingebed in

het gezamenlijke beeldgeheugen en onderdeel van de volkscultuur. Een voorbeeld van een vroege en geslaagde propagandaoorlog. Het unieke van de tentoonstelling is dat er voor het eerst puur gekeken is naar de verbeelding van de heks. Met een duidelijke uitleg in een handzaam boekje en in een context geplaatst, is de tentoonstelling goed te volgen. Er is ook een mooie catalogus van de tentoonstelling te koop.

Wicca

Tot zover de volkscultuur. Maar hoe zit het dan met immaterieel erfgoed? Dat gaat toch over tradities en gebruiken die nog steeds levend zijn, worden doorgegeven en aangepast worden aan nieuwe generaties? Inderdaad. Precies zoals de moderne hekserij, of witte heksen, of wicca dat doet. Hekserij bestaat nog. Of eigenlijk: weer. Dan hebben we het uiteraard niet over de oude vrouw die vanuit haar toverketel rampspoed over de mensen brengt. Het oude beeld kan in de vuilnisbak. Tijd voor nieuwe beeldvorming.

'Het woord heks is nog steeds beladen,' beaamt Morgana, een van de oprichters van Silver Circle, centrum voor de oude religie. 'Zelfs in Nederland kun je daar nog steeds negatieve

Hiernaast: Jacobus bij de tovenaars, Pieter Bruegel 1565
Daaronder: Jacobus en de val van de tovenaars, Pieter Bruegel 1565
Rijksmuseum, Amsterdam

voor het leven van plant en dier, maar te veel water vernietigt. Hetzelfde geldt voor de warmte van de zon. Elk mens heeft goed en kwaad in zich, het gaat erom beide te omarmen en evenwicht en harmonie te vinden. Wij gaan in alles wat we doen uit van de leefregel van drie: doe wat je wilt zolang het niemand schaadt,' aldus Morgana.

'We moeten ons wel bewust zijn van het negatieve beeld dat Bruegel en anderen hebben geschapen: de heks als een lelijk en gemeen oud mens. Dat wordt niet zozeer in Nederland, maar nog wel in sommige andere delen van de wereld zo gezien. Kijk maar naar de heksenjachten in Afrika of India. Dat willen we graag veranderen. Daarvoor is een dialoog nodig en die begint met respect voor elkaar en elkaars cultuur. Gelukkig is dat in Nederland mogelijk. Laatst werd er nog een mooi ritueel buiten gedaan tijdens het Vier de Aarde-festival in Den Haag. Er kwamen heel veel mensen op af, het was fantastisch. We vieren elk belangrijk moment in het leven van de mens zoals de geboorte, het volwassen worden, het overlijden met eigen rituelen, naast de jaarfeesten. We eerbiedigen de aarde in onszelf. Dat is nu meer dan ooit nodig, in deze tijd waarin zoveel mensen op zoek zijn naar wat er van waarde is.'

Silver Circle heeft er wel oren naar om een aanvraag te doen voor plaatsing op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Er zijn naar schatting minder dan honderd ingewijde heksen in Nederland. De interesse in hekserij is groter dan dit aantal, want het aantal lezers van Wiccan Rede, het tijdschrift van Silver Circle, ligt rond de duizend. 'Het punt is dat wij als heksen niet strak georganiseerd zijn, zoals een stichting of vereniging met leden. Dat past niet bij onze uitgangspunten. Maar het is duidelijk dat de stem van de heks meer mainstream moet worden,' aldus Morgana. Het is tijd voor de heks om uit het verdomhoekje te komen.

Tentoonstelling *De heksen van Bruegel* is tot en met 31 januari 2016 te bezoeken in Museum Catharijneconvent te Utrecht. Meer informatie over *Silver Circle* staat op www.silvercircle.org.

Foto's Koperslagersgilde 's-Hertogenbosch e.o.

KOPERSLAGERSGILDE houdt oude ambacht in ere

Het Koperslagersgilde 's-Hertogenbosch e.o. is in 1988 opgericht door een groep vakmensen die bijna allemaal uit families van koperslagers kwamen. Zij waren over het algemeen zelfstandigen die werkzaam waren als installateur, loodgieter, dakdekker of cv-monteur. Zij waren aangesloten bij het VNI, tegenwoordig de Uneto-VNI, de vakvereniging van installateurs. Een groot deel van hen woonde in Noord-Brabant en is bij elkaar gekomen omdat ze het jammer vonden dat het vak – en daarmee de fijne kneepjes – verdwenen. Vaak hadden zij het vak geleerd van hun vader en grootvader.

Het ambacht van koperslager is sinds de negentiende eeuw langzaam maar zeker aan het verdwijnen door de opkomst van andere soorten verwarming, emaille, aluminium en roestvrijstalen pannen, fornuizen enzovoorts. De vraag naar koperen producten is verdwenen. Wat er tegenwoordig aan koperen producten gemaakt wordt, is óf overwegend kunstzinnig, óf wordt machinaal gemaakt.

'De mensen van het Koperslagersgilde 's-Hertogenbosch e.o. zijn geen van allen meer als echte

koperslagers werkzaam. Ze hebben het ambacht wel van jongs af geleerd,' vertelt Joop van Dijk, secretaris van het Koperslagersgilde. En zo is in 1988 dit Koperslagersgilde opgericht met als doel de gezamenlijke vakkennis over te dragen. Dat doen ze door elke twee weken bij elkaar te komen om gezamenlijk aan eigen koperen werkstukken te werken. 'Elk jaar maken we een paar werkstukken, maar altijd op niet-commerciële basis,' vertelt Joop. 'We kunnen geen productie maken, want we hebben geen grote werkplaats tot onze beschikking.

Maar we willen het ook niet, vooral om geen concurrent te zijn van de enkele nog werkzame koperslagers. Als we een grote betaalde opdracht krijgen, spelen we hem door naar een kundige ambachtsman die ervan moet leven.'

KOPER VOELEN

Naast het overdragen van kennis en vaardigheden op vakgenoten is er ook het overdragen op de jeugd, met een educatief karakter. 'We staan op ambachtendagen in musea of ambachtenmarkten, zoals de Oogstdag in Boekel. Daar laten we zien wat een koperslager doet en mag de jeugd, en vaak hun ouders ook, zelf iets maken. Dan laten we zien hoe koper voelt, onder invloed van warmte verandert van kleur, geluid en hardheid en mogen kinderen er iets van maken, een bloemblaadje bijvoorbeeld. We worden soms ook door scholen gevraagd, zoals ROC's, of mogen onze vaardigheden laten zien in kleine tentoonstellingen in bibliotheken.'

Zo leren kinderen en passant veel over het materiaal en bouwen ze toch een soort basiskennis op. Om een echte koperslager te worden, is

dit vanzelfsprekend lang niet voldoende. Daarvoor moet je van jongs af aan met het metaal bezig geweest zijn en flink wat hebben kunnen oefenen. En uiteraard een gedegen opleiding, het liefst in de praktijk, gehad hebben. Maar omdat de vraag naar koperen handmatig gemaakte producten zo klein is, bestaat er in Nederland geen specifieke koperslagersopleiding meer. Het vak is deels ondergebracht in aanverwante installateursopleidingen voor verwarming of koeltechniek en dergelijke.

Het werken met koper gebeurt nog in beroepen als dakdekker, loodgieter en installateur. Denk aan het maken van koperen daken en het aanbrengen van regenwaterafvoeren. De opleiding voor dit soort beroepen wordt mede door de Uneto-VNI verzorgd en valt onder installatie- en elektrotechniek. 'We worden als gilde soms gevraagd om demonstraties te geven in de lessen. Dan proberen we wat theorie en vakkennis over te brengen. We laten de leerlingen een vat of bol maken en laten zo zien dat er nog andere dingen mogelijk zijn dan alleen stroken maken en zetten. Zo leren ze ook de meer bijzondere eigenschappen van het materiaal kennen.'

HOOGWAARDIGE PRODUCTEN

In Nederland wordt tegenwoordig het meeste koperwerk ontworpen op en aangestuurd door

de computer. 'Vergis je niet, er worden nog steeds hele mooie, hoogwaardige dingen gemaakt met koper. In de architectuur, maar ook in de ruimtevaart, het interieurdesign of de laboratoriumtechniek. Van de echt kunstzinnige koperslagers kunnen er in Nederland naar schatting slechts een stuk of twintig hun boterham verdienen, ook met restauratiewerk

Het GILDE wil de VAKKENNIS overdragen.

uiteraard. Maar ook voor de koperen producten die machinaal vervaardigd worden, moet er in de praktijk een vakman aan te pas komen. Bij de opleidingen die te veel bezig zijn met computerontwerpen missen de leerlingen vaak de basiskennis: hoe voelt het, hoe ruikt het materiaal, wat kan je ermee, hoe proeft het, als het ware?'

BASISKENNIS DOORGEVEN

En precies die basiskennis wil het Koperslagersgilde 's-Hertogenbosch e.o. uitdragen, zolang het nog kan.

'Natuurlijk is het grootste deel van onze leden gepensioneerd, maar we hebben laatst zelfs een paar relatief jonge nieuwe leden erbij gekregen, van rond de dertig jaar. Aan de ene kant vind ik het jammer dat het handmatige ambacht verdwijnt. Aan de andere kant moet je ook niet bang zijn voor veranderingen, voor nieuwe technieken en mogelijkheden. Zelfs de koper-

slagers die met de hand werken, gebruiken machines. Maar voor het werken met wat voor materiaal dan ook is wel basiskennis van het materiaal en de technieken nodig. Dat begint met handwerk. Als we die basiskennis niet meer hebben, kunnen we ook geen machines meer aansturen,' aldus koperslager Joop van Dijk.

HÉT CARNAVALSBOEK, VAN LENTEFEEST TOT FESTIVAL

Carnaval: van baby tot bejaarde, van eenvoudige boerenkieldrager tot Prins, maakt niet uit, iedereen doet mee. Je breekt eruit, uit de wereld van haast, sleur en afspraken. Je wordt wakker als je wakker wordt en je leeft. Alles om je heen is fantastisch om te zien. Heel veel mensen kunnen niet wachten tot het zover is. Een feest dat zo groots en op zoveel plaatsen uitbundig wordt gevierd, zonder dat iemand bang hoeft te zijn dat deze traditie verloren gaat, heeft natuurlijk een rijke historie.

Hét Carnivalsboek gaat in op de historie, tot in het oude Mesopotamië toe, maar ook op het heden en de toekomst. De bekende carnavaloloog Theo Fransen, auteur van drie boeken over het onderwerp, schreef dit standaardwerk samen met een jongere carnavalist, Sander Mattheijssen. Ruim 1200 caravalsverenigingen werkten mee aan een onderzoek waarmee de auteurs een toekomstperspectief schetsen van het volksfeest.

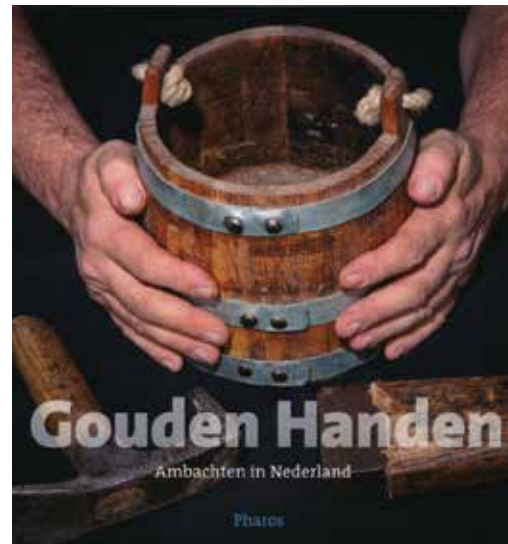
Geschied voor, carnavalisten, scholen, heemkundeverenigingen, mensen met interesse in de religieuze achtergronden en voor iedereen die van carnaval houdt.

Het 256 pagina's dikke boek kan worden besteld via de website www.hetcarnivalsboek.nl, voor € 29,95 inclusief verzendkosten.

GOUDEN HANDEN

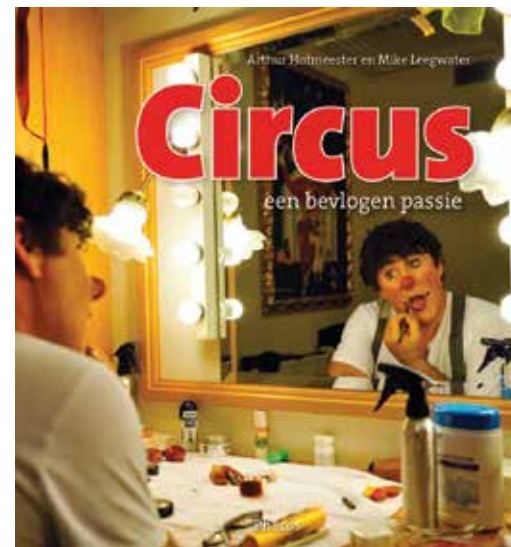
Koperslager, bijenkorfvlechter, molensteenmaker, tingietor of goudsmid: wat drijft ambachtslieden? In een tijd waarin alles snel en goedkoop machinaal gemaakt kan worden, is er nog een handjevol mensen dat hardnekkig blijft doorgaan met handwerk op een manier die soms al eeuwenoud is. Waarom doen zij dat? Waarom wijden zij er jaren van hun leven aan om de traditionele technieken goed in de vingers te krijgen, vaak letterlijk?

Het boek 'Gouden handen. Ambachten in Nederland' licht een tipje van de sluier op. In dit boek vertellen talrijke ambachtslieden over hun passie voor het handwerk, waarbij ook het hoofd en hart een belangrijke rol spelen. Gaandeweg wordt duidelijk waarom oude ambachten en hun producten nog steeds reden van bestaan hebben. En meer dan dat: juist in deze tijd van eenheid en massaproductie groeit weer de behoefte aan eerlijke, unieke producten die een verhaal hebben.

De verhalen van de ambachten en hun beoefenaars leest u in dit bijzondere boek, dat een uniek inzicht geeft in het geheim van de smid. Geïllustreerd met mooie foto's, een prachtig boek om te hebben of weg te geven. Er staan inmiddels verschillende ambachten op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed.

Gouden Handen. Ambachten in Nederland (Beilen, 2013) is te bestellen voor € 15,00 op www.volkscultuur.nl onder het tabje webwinkel.

CIRCUS: EEN BEVLOGEN PASSIE

Circus is een levende kunstvorm die volop in beweging is. In het kader van het Nationaal Jaar van het Circus geeft dit boek de veranderingen en ontwikkelingen in het huidige circuslandschap weer. Een boek voor de circusliefhebbers, maar ook voor de mensen die meer willen weten over de fascinerende wereld van puur en echt amusement die het circus is.

Tallose insiders en kenners komen aan het woord in dit boek met veel mooie kleurenfoto's van het circus, de acts, de artiesten, maar ook van het leven van de circusartiesten. Alle varianten van het huidige circus komen aan bod: of het nu een klassiek circus is of een modern circus, in een tent of in een theater, in de zomer of in de winter, dat maakt niet uit. Een mooi overzichtswerk dus. Het toont duidelijk dat het circus niet stilgestaan heeft in de afgelopen decennia en werpt ook een blik op de toekomst.

Het circus in al zijn vormen, dus inclusief de circustradities, staan sinds een jaar op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Circus als kunstvorm is uniek en springlevend, en de circusmensen zijn, met de kermismensen, de laatste echte nomaden van Nederland.

Circus: een bevlogen passie (Beilen 2014) is te bestellen voor € 15,00 op www.volkscultuur.nl onder het tabje webwinkel.

AMBASSADEURSNETWERK Gelders Immaterieel Erfgoed

TOETEN HALEN, HET VERSCHIL TUSSEN RODE EN GRIJZE BALKENBRIJ, DE PAASOS, PINKSTERPOPPEN, DE ROGGEBROODWEGING EN HET ANGSTAANJAGENDE VERHAAL OVER DE BOELEKEARL. HET PROJECT 'EEN WAGEN VOL VERHALEN' EN HET SERVICEPUNT VOLKSCULTUUR HEBBEN AL VELE MOOIE VERHALEN OVER TRADITIES VOOR HET VOETLICHT GEBRACHT. EN DAARMEE ZIJN OOK VEEL CONTACTEN GELED MET PERSONEN EN ORGANISATIES DIE ZICH ACTIEF BEZIGHouden MET IMMATERIEEL ERFGOED. GELDERS ERFGOED EN OMROEP GELDERLAND HEBBEN EEN NETWERK OPGEZET EN WILLEN ZORGEN DAT OP DEZE MANIER KENNIS EN CONTACTEN BLIJVEN VOORTBESTAAN, OOK ALS DEZE PROJECTEN OPHouden TE BESTAAN.

Gelders Erfgoed en Omroep Gelderland willen dat de netwerkfunctie op het gebied van immaterieel erfgoed wordt voortgezet. Daarom zijn we op 25 april 2015 van start gegaan met het ambassadeursnetwerk Gelders Immaterieel Erfgoed. We willen dit netwerk duurzaam behouden en samenwerking en kennisuitwisseling stimuleren tussen verschillende organisaties, instellingen en individuen die zich met immaterieel erfgoed bezighouden.

Verbindingen leggen tussen verschillende uitingen van immaterieel erfgoed en materieel erfgoed is van belang om volkscultuur en erfgoed in het algemeen toegankelijker te maken, om mensen te laten participeren.

Bovendien is het de bedoeling dat door dit netwerk de database aan verhalen, tradities en gebruiken op www.eenwagenvol verhalen.nl nog verder groeit.

NETWERKBIJENKOMSTEN

Het ambassadeursnetwerk bestaat uit zeer verschillende ambassadeurs. De een is vertegenwoordiger vanuit een bepaalde vereniging of traditie, de ander is enthousiast bezig met het optekenen van verhalen uit zijn of haar regio, maar allen zetten zich in voor immaterieel erfgoed in Gelderland. De ambassadeurs komen bijvoorbeeld uit de schutterswereld, zijn verhalenvertellers, vertegenwoordigen corsoorganisaties, midwinterhoornblazers, of zijn streekmuzikanten, maar ook liefhebbers van streekgerechten en kenners van de streek zijn betrokken bij ons netwerk.

De ambassadeurs zetten zich heel praktisch in voor het Gelders immaterieel erfgoed. Zo ook op de Dag van de Gelderse Traditie. Joop Boxstart zong zijn streekliederen, Liesbeth Mulder begeleidde een workshop tegeltjeswischen schilderen, Wim Sanders en Jan Wannet namen de organisatie van het programma

rondom de schutterijen op zich, Gerry Klein Overmeen serveerde kruudmoes, en zo waren nog veel meer ambassadeurs betrokken. Gelders Erfgoed en Omroep Gelderland bieden de ambassadeurs bijeenkomsten waarop er de mogelijkheid is tot netwerken, workshops en cursussen volgen.

Op www.eenwagenvol verhalen.nl stellen de ambassadeurs zich aan u voor en vindt u hun contactgegevens. Mocht u niet de juiste gegevens kunnen vinden, dan kunt u natuurlijk contact met ons opnemen via traditie@gl.nl. Na de eerste ambassadeursdag op 25 april, waar we de opzet van het netwerk en de doelen hebben besproken, voorbereidingen voor de dag van de Gelderse traditie hebben getroffen, en een kijkje hebben genomen bij Omroep Gelderland, zijn we nu de tweede ambassadeursdag aan het plannen. We zijn ons netwerk nog steeds aan het uitbreiden.

Brabants *worstenbroodje*

Culinair erfgoed

ТЕКСТ Jos Wassink

ФОТО'S Stichting Het Lekkerste Brabantse Worstenbroodje

Zoals de Bossche bol bij 's-Hertogenbosch hoort en de kermiskoek bij Tiel, zo hoort het worstenbroodje bij Noord-Brabant, vindt een groep enthousiaste liefhebbers. Zij ijveren voor plaatsing van de gebruiken rondom het broodje op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Zij zien het broodje als een wezenlijk onderdeel van de Noord-Brabantse cultuur, zoals ook de tradities van Noord-Brabantse schuttersgilden, die al op de Inventaris staan, dat zijn.

Een broodje als immaterieel erfgoed, dat kan toch niet? De enthousiastelingen – Ton Poppelaars en Hans Elbers – maken snel duidelijk dat het niet om het broodje zelf gaat maar om de cultuur van het worstenbroodje, om de mensen die erachter staan, om het bakken en het nuttigen ervan. En om alle rituelen, gevoelens en emoties die daarbij komen. Ze zijn buitengewoon trots op het broodje. En zij niet alleen: de Bredase rapper Tjerkovara vereenzelvigd zich zelfs met een worstenbroodje en heeft er een laten tatoeëren op zijn onderarm. Het staat voor alles wat hij zelf is, zegt hij: lekker, simpel en gezelligheid.

Poppelaars en Elbers zijn bezig met de oprichting van de Stichting Het Lekkerste Brabantse Worstenbroodje. Beiden zijn als docent verbonden aan een school waar leerlingen een opleiding voor bakker kunnen volgen. Ton Poppelaars werkt aan de vmbo-opleiding De Rooi Pannen te Eindhoven en Hans Elbers aan de mbo-opleiding Cingel College te Breda. Ook vanuit het Summa College, een mbo-opleiding te Eindhoven, is betrokkenheid bij de Stichting in oprichting. De Stichting werkt aan een erfgoedzorgplan voor de cultuur rondom het broodje en aan de voordracht voor plaatsing op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland.

Bereidingswijze

Wat maakt dit product zo bijzonder? Als je het in een bakkerswinkel in 's-Hertogenbosch ziet liggen, oogt het betrekkelijk dunne en vijftien centimeter lange broodje heel eenvoudig. De vele toeristen die deze stad de laatste jaren trekt, kopen vaak

liever het royaler ogende saucijzenbroodje. Eigenlijk is het gewoon een armoedig broodje en dat bevestigen Elbers en Poppelaars ook. De ingrediënten voor het broodje zijn: bloem, melk, boter, beetje zout, basterdsuiker, ei en gist. Niets bijzonders dus voor het deeg. Je kunt er ook nootmuskaat in doen. Dat geeft een fijne, huiselijke geur. Als vulling wordt gehakt gebruikt. Tegenwoordig wordt om gezondheidsredenen vaak gehakt van half varkens- en half rundvlees gebruikt. Maar daar houdt de echte liefhebber niet van, zegt Hans Elbers: 'Het gehakt moet ietwat vettig zijn.'

Het komt erop aan hoe het lapje deeg om het rolletje gehakt heen gevouwen wordt. Hier zie je een groot verschil met het saucijzenbroodje. Dat broodje is trouwens van bladerdeeg gemaakt en niet van gewoon deeg voor witbrood. Bij het worstenbroodje moet het deeg, net als bij een loempiaatje, helemaal om het vlees heen gevouwen worden. Dat is belangrijk omdat het vet uit het gehakt niet over de bakplaat mag gaan lopen. Het moet in het broodje blijven. Voor één broodje is ongeveer veertig gram deeg en vijftig gram gehakt nodig. Het moet zo gebakken worden dat het aan de buitenkant lekker knapperig is. Het beste kun je broodje warm eten.

Brabantse worstenbroodjes zijn heel duidelijk te onderscheiden van saucijzenbroodjes. Ze zijn gemaakt met brooddeeg, dat helemaal om de worst wordt gevouwen.

Om iets te vieren

'O heerlijk', zegt Hans Elbers. Hij denkt aan het worstenbroodje dat hij vrijwel iedere zaterdag zo uit de hand eet, dikwijls met een kop soep erbij. Vroeger at men het broodje niet zo vaak. Het werd tot een aantal decennia terug alleen genuttigd als men iets bijzonders te vieren had. En natuurlijk grepen de Brabanders wel vaak een gelegenheid aan. Met Kerstmis stond het na de nachtmis in schotels dampend op tafel. Iedereen genoot er dan intens van. Ook met Oud en Nieuw, carnaval, kermis, Pasen en bij vieringen van een Eerste Communie ontbrak het worstenbroodje niet. Nu is het al jaren gebruikelijk dat bij visite een schaal met worstenbroodjes rondgaat. Het broodje smaakt heel goed bij een glas bier of een borrel. Tegenwoordig wordt er door de gastvrije Brabanders op het einde van een gezellige avond nog vaak een worstenbroodje gepresenteerd, omdat men de bezoekers niet met honger wil laten vertrekken.

Uit armoe geboren

De geschiedenis van het worstenbroodje is gekoppeld aan het karige bestaan van de kleine boeren op de zandgrond in Noord-Brabant. Nog tot de jaren zestig van de vorige eeuw slachtten veel boeren thuis een varken. Alles van het varken werd gebruikt. Voor de Tweede Wereldoorlog hadden de boeren nog niet de beschikking over een diepvries om het vlees in te bewaren. Op allerlei manieren werd het vlees van de slacht geconserveerd. Zo verdwenen de hammen in de pekel. Het vette gehakt bleef langer houdbaar als het in een broodje werd gebakken. Een eeuw geleden deden veel boeren dat nog thuis. Later werd het gehakt naar de bakker gebracht. Iedere bakker had zijn eigen worstenbroodjes. Zo kon men nog lang na de slacht van het varkensvlees genieten. Ze werden zelfs als lokkertje gebruikt. In Bavel, bij Breda, zette de Coöperatieve Stoomboterfabriek St. Brigida in 1906 onder de agenda van de algemene ledenvergadering: 'Aanbieding van worstenbrood.' Van de 150 leden ontbrak er slechts één, vermeldde het Rotterdamse Nieuwsblad.

In de Stationsstraat in Tilburg staat een pand met drie woorden op de gevel, die menige wandelaar in gepeins doen verzinken. ZE ZIJN ER, staat er in grote letters. Het waren de worstenbroodjes van bakker Charles Marijnen, die er in 1895 nog mee adverteerde. En lekker waren ze. Aan het eind van de negentiende eeuw gaven, volgens een bericht in de Telegraaf, de koffiehuishouders in veel

De geschiedenis van het worstenbroodje hangt samen met het karige bestaan van de kleine boeren op de zandgrond in Noord-Brabant.

dorpen in de Baronie van Breda op de avond van Koppermaandag (de maandag na Driekoningen) gratis worstenbrood aan hun bezoekers. 'En het gebeurt bij die gelegenheid niet zelden, dat sommige liefhebbers van tien tot dertig worstenbrooden, die een tamelijken omvang hebben, verbruiken. In den regel gebruiken diegenen het meest, welke de koffiehuzen zelden anders bezoeken dan juist op Koppermaandag.'

De broodjes zijn allang niet meer alleen te koop bij de bakker. 'Ten behoeve van de worstenbroodjes zag je tot voor een tiental jaar terug overal in Noord-Brabant een mooie samenwerking tussen de bakkers en slagers,' zegt Elbers met enige weemoed in zijn stem. 'Tegenwoordig worden de broodjes veel in de supermarkt gekocht. Zelfs buiten Noord-Brabant zijn ze hier en daar te verkrijgen.'

Het worstenbroodje heeft inmiddels heel wat varianten, een teken van grote populariteit. Er circuleren recepten voor gluten- en lactosevrije broodjes en zelfs het vegetarische worsten-

Elk jaar is er een verkiezing van het lekkerste worstenbroodje. Er zitten deskundigen en bekende Brabanders in de beoordelingscommissie.

broodje doet opgang. De stylist Roy Donders heeft de Tilburgse bakker Ruud Smolders heel erg blij gemaakt door publiek te maken dat hij helemaal weg is van diens worstenbroodjes – een variant met katenspek – de zogenaamde 'Roykes'. De bakker heeft inmiddels klanten in het hele land, waaronder het mediapark in Hilversum.

Doorgeven van de traditie

Als kind had Hans Elbers maar een wens: bakker worden. Hij kwam vaak in de bakkerij van zijn opa. De liefde voor het bakken heeft hij van jongs af aan gehad. Na de basisschool is hij naar een opleiding gegaan waar hij het vak van brood- en banketbakker leerde. Hij heeft een tijd in de buurt van

Telegraaf van 14 januari 1897

WORSTENBROODJES OP KOPPERMAANDAG!

Te Prinsenhage is het gebruik, dat op Koppermaandag – Koperenmaandag, zeggen de boeren – de boerenknechts door de kasteleins onthaald worden op worstenbrood en begrijpelijkerwijze wordt daarvan een ruim gebruik gemaakt.

Een verslaggever van den Bredenaar, die Maandag j.l. ter eere van het oude gebruik, een bezoek aan een der dorpsbergen te Prinsenhage bracht, deelt het volgende mede: Ongeveer acht uur traden wij de herberg binnen en vonden deze reeds geheel gevuld met boeren, die, in afwachting van de dingen die komen zouden, met hongerige gezichten, onder het genot van een glas 'ouwe bruine' zaten kaart te spelen en die bij elk gekraak, dat zij aan de deur – tot afscheiding van herberg en keuken – meenden te hooren, zich niet konden weerhouden, een verlangenden en veel betekenenden blik daarheen te richten. Hongerig waren ze, dat was hun aan te zien; ja, wij vernamen, dat er velen onder hen waren, die hun middagmaal hadden opgeofferd om toch maar 'veul worstenbrood' te kunnen eten.

Tot groot genoegen van alle aanwezigen, was dan eindelijk het gewichtige oogenblik genaderd, waarop een begin zou worden gemaakt met de voorbereidende werkzaamheden voor het maal, bestaande uit het plaatsen van een bordje met mes voor elk boer. En niet lang duurde het ook, of het worstenbrood werd met groote hoeveelheden opgediend, waarna ieder zich haastte om zijn ledige maag te vullen. Het bleek ons, dat de meeste der boeren bordje en mes als overvloedige luxe-voorwerpen beschouwden. Als ging het om prijs, zoo spoedig verdween het eene brood na het andere achter hunne kiezen, en de kastelein en diens vrouw hadden maar volop werk om te zorgen, dat steeds genoeg brood op de tafel aanwezig was.

Koddig was het, daar al die menschen met van genoeg stralende gezichten aan den disch te zien en zich moeite te zien geven, wanneer nummer 'zeuven' naar binnen was, nummer acht er nog in te stoppen.

Nadat de geheele voorraad worstenbrood uit de keuken van den kastelein verhuisd was naar de magen der boeren, werd door dezen het gestaakte kaartspel weer hervat en in de intusschen zeer benauwd geworden atmosfeer nog eenigen tijd voortgezet, totdat de klok van half elf het sein tot vertrekken aankondigde.

Wij vernamen, dat, zonder overdrijving, ruim 4000 worstenbroden in de herbergen van Prinsenhage op Koppermaandag verorberd werden.

Tilburg in de bakkerij gewerkt. Daar werden door de week vier tot vijfhonderd worstenbroodjes gebakken. In de week voor kerst liep dat aantal op tot ongeveer dertigduizend, ervaring in het bakken heeft hij dus wel. Het trok hem aan de kennis door te geven aan jongeren. Hij volgde een lerarenopleiding en kwam zo in het onderwijs terecht.

Elbers ziet dat de belangstelling voor beroep van bakker weer toeneemt. Hij krijgt de laatste jaren meer leerlingen. Het maken van ambachtelijke producten is steeds meer in trek. Er is een algemene tendens van toenemende belangstelling voor streekproducten, constateert Elbers. 'Op de scholen moeten leerlingen ook leren streekproducten te maken. In Brabant is dat een worstenbroodje en in Twente een krentenwegge.' Hij signaleert in heel Nederland een toenemende belangstelling voor het koken en bakken. 'Denk maar eens aan een programma als Heel Holland bakt.'

Wedstrijd

De enthousiastelingen voor het worstenbroodje weten al lang dat hun ambachtelijke product in de lift zit. Al een aantal jaren wordt er

jaarlijks door Scholengemeenschap De Rooi Pannen, het Summa College, het Cingel College, de NBOV (Nederlandse Brood- en Banketbakkers Ondernemersvereniging) en Omroep Brabant een verkiezing van Het Lekkerste Brabantse Worstenbroodje georganiseerd. De belangstelling voor de verkiezing neemt alleen maar toe. Er zijn drie categorieën waarin men kan meedoen: professionele bakker, thuisbakker en leerling. Aan de eerste ronde nemen in iedere categorie ongeveer veertig personen deel. Alle worstenbroodjes worden zorgvuldig beoordeeld op de volgende criteria: uiterlijk aanzien bovenzijde, uiterlijk aanzien onderzijde, gehaktvulling, brood, consistentie en beet, algehele smaak.

De beoordelingscommissie bestaat uit deskundigen, maar ook prominente Brabanders kunnen er zitting in hebben. Het gaat tenslotte ook om het Brabants product, zo heeft de Brabantse cabaretier Mark van de Veerdonk, ook wel eens in de jury gezeten. Vooral voor de professional heeft het winnen van de wedstrijd grote gevolgen. Zijn bakkerij kan meteen na het bekend worden van de uitslag rekenen op een toeloop van klanten.

Toekomst

Is het nu allemaal hosanna dat klinkt voor het worstenbroodje? Elbers ziet toch ook ontwikkelingen die het broodje in te toekomst kunnen bedreigen. Bij de consument is volgens hem sprake van 'smaakvervlakking'. Hij vindt dat de mensen steeds minder goed kunnen proeven. Een ander probleem voor het levend houden van de cultuur rondom het broodje is dat de jeugd minder traditiegericht is. Er zijn tegenwoordig zeer veel soorten snacks en hartige hapjes te krijgen. Daarbij komt dat sommigen de vulling te vet vinden of geen varkensgehakt willen.

Hans Elbers is zeker niet somber over de toekomst van het broodje. Ook Brabanders willen vasthouden aan iets dat ze in hun kinderjaren al kregen en dat altijd een gezellig gevoel oproept. Het broodje zelf, inclusief de receptuur, mag voor hem best wat aangepast worden aan de veranderende smaak van de mensen. De essentie van de cultuur rondom het broodje, het samen feestelijk genieten, zal blijven bestaan. Het broodje is niet een simpel tussendoortje dat zomaar vervangen kan worden door een krentenbol of kroket. Het hoort bij Brabant en geeft de mensen een thuisgevoel.

immaterieel erfgoed

Marroncultuur
in Nederland

Omgaan met
omstreden erfgoed

Diversiteit in de stad

Brabants worstenbroodje

Wilt u op de hoogte
blijven van de
ontwikkelingen
op het gebied
van immaterieel
erfgoed?

NEEM DAN
VOOR MAAR € 22,-
PER JAAR EEN
ABONNEMENT.

Geef uw abonnement op via immaterieelerfgoed@live.nl

Colofon

Immaterieel Erfgoed, jaargang 4, nummer 4 - 2015

Immaterieel Erfgoed is een uitgave van het
Nederlands Centrum voor Volkscultuur en
Immaterieel Erfgoed

Redactie en exploitatie:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en
Immaterieel Erfgoed

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

Tel: 030-2760244

E-mail: immaterieelerfgoed@live.nl

www.volkscultuur.nl

www.immaterieelerfgoed.nl

Redactie:

Ineke Strouken (hoofdredacteur), Elise Meier,
Anneke Munnik, Saskia van Oostveen en
Pieter van Rooij.

Met dank aan Ton Fischer, Addy Kaijim,
Albert van der Zeijden

Omslagfoto: Nationale Beeldbank

Opmaak: www.icarusontwerp.nl

Druk: www.libertaspascal.nl

Nederlands Centrum voor
Volkscultuur en Immaterieel erfgoed

Immaterieel Erfgoed verschijnt vier keer per
jaar. Een abonnement kost € 22,-.
Opzegging van abonnementen moet uiterlijk
op 1 december aan de administratie zijn
doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur
en Immaterieel Erfgoed

Niets uit deze uitgave mag worden over-
genomen en/of vermenigvuldigd zonder
schriftelijke toestemming van de uitgever.
Wij hebben alle moeite gedaan om recht-
hebbenden van copyright te achterhalen.
Mochten er personen of instanties zijn die
menen aanspraak te maken op bepaalde
rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 2212-9707

Wat krijgen we nou...?

U krijgt vaak van ons te horen dat
tradities dynamisch zijn, levend, en
meegaan met de tijd. Wij zijn zelf
natuurlijk ook dynamisch en
daarom is er nieuws te melden!

Ten eerste gaan wij onze naam
aanpassen bij de taak die wij hebben
gekregen toen Nederland het
UNESCO Verdrag ter Bescherming
van het Immaterieel Cultureel
Erfgoed ratificeerde. Wij vormen
een topinstituut voor immaterieel
erfgoed, in samenwerking met het
Nederlands Openluchtmuseum.

Daarnaast zijn wij in dat jaar, 2012,
direct begonnen met de uitvoering
van onze nieuwe taak: het coördi-
neren van de Nationale Inventaris
Immaterieel Cultureel Erfgoed
in Nederland.

Voortaan heten wij:

U hebt vast het verband wel gezien tussen ons – voorlopige –
nieuwe logo en dat van de Inventaris. We zitten in een
tussenfase. Uiteindelijk zullen we onderdak vinden in het
Nederlands Openluchtmuseum, maar voorlopig zullen wij
bivakkeren in het gebouw van de Unie in Culemborg.
Vanaf 1 januari is dit ons nieuwe adres:

Multatulilaan 12, 4103 NM Culemborg

Gelukkig houden wij ons telefoonnummer: 030 – 276 02 44
en ook ons e-mailadres immaterieelerfgoed@live.nl blijft
voorlopig in gebruik. Ons nieuwe adres is zowel per auto als
per openbaar vervoer goed bereikbaar.

Wij hopen u daar eens te ontmoeten op een van onze
contactdagen! U bent van harte welkom!

Immaterieel Erfgoed is het tijdschrift voor de immaterieel erfgoedsector. Het blad verschijnt vier keer per jaar en geeft informatie over immaterieel erfgoed en over het beleid dat hier uit voortvloeit. Het tijdschrift *Immaterieel Erfgoed* wordt uitgegeven door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, het landelijk kennisinstituut voor immaterieel erfgoed.

Immaterieel Erfgoed heeft te maken met de tradities die je van huis uit hebt meegekregen en die je deelt samen met anderen. Mensen, groepen en gemeenschappen ontleen er hun culturele identiteit aan. In 2003 heeft UNESCO een verdrag aangenomen, dat gericht is op de bescherming en versterking van het immaterieel erfgoed en het ondersteunen van de betrokken gemeenschappen in het doorgeven van hun erfgoed aan volgende generaties. De Nederlandse regering heeft dit UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed in 2012 ondertekend. Een verplichting die uit het verdrag voortvloeit is dat elke lidstaat het immaterieel erfgoed binnen de eigen landgrenzen identificeert en documenteert door het aanleggen van een nationale inventaris.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) is aangewezen om zorg te dragen voor de implementatie van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed.

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht Telefoon 030 – 276 02 44
E-mail immaterieelerfgoed@live.nl Internet www.volkscultuur.nl

